

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) studijų
programa, IV kursas

Neringa Lebedienė

**FONEMINĖS AKUSTINĖS IR FONEMINĖS ARTIKULIACINĖS
DISLALIJŲ PAPLITIMAS TARP IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ,
TURINČIŲ KALBOS SUTRIKIMŲ**

Bakalauro darbas

*Bakalauro darbo vadovas –
doc. prof. Regina Ivoškuvienė*

2015

Patvirtinimas apie atlikto bakalauro darbo savarankiškumą

Patvirtinu, kad įteikiamas bakalauro darbas

(tema)

.....yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose.
2. Nebuvo naudotas kitame institute / universitete Lietuvoje ir užsienyje.
3. Nėra medžiagos iš kitų autorių darbų, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateiktas visas panaudotos literatūros sąrašas.

.....
Vardas, pavardė

.....
Parašas

Bakalauro darbo santrauka

Darbe atlikta *teorinė* foneminės akustinės ir foneminė artikuliacinės dislalijų analizė. Anketinės *apklausos* metodu ir individualiu vaikų vertinimu, remiantis pagrindiniais apklausos principais, buvo atlikti tyrimai, kurio tikslas išsiaiškinti foneminės akustinės ir artikuliacinės dislalijų paplitimą tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos sutrikimų. Tikslui pasiekti išskirti uždaviniai: literatūros analizės pagrindu atskleisti fonologinių sutrikimų esmę; sudaryti anketas, siekiant išsiaiškinti logopedų patirtį, vertinant bei atpažįstant foneminę akustinę ir foneminę artikuliacinę dislalijas; atlikti vaikų, turinčių fonologinių sutrikimų įvertinimą, siekiant nustatyti foneminės akustinės ir foneminės artikuliacinės dislalijos skirtumus; palyginti logopedų pateiktus duomenis apie foneminės akustinės ir foneminės artikuliacinės dislalijos atpažinimą su individualiais vaikų vertinimo duomenimis.

Tyrime dalyvavo 102 logopedės, dirbančios Kauno miesto ikimokyklinėse ugdymo įstaigose ir 61 ikimokyklinio amžiaus vaikas, turintis foneminę akustinę ar foneminę artikuliacinę dislalijas.

Empirinėje dalyje nagrinėjamas foneminės akustinės ir artikuliacinės dislalijos paplitimas tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos sutrikimų.

Logopedų apklausos rezultatai atskleidė, kad dauguma logopedų dirba su vaikais, turinčiais fonologinių sutrikimų. Ikimokyklinėse ugdymo įstaigose vyrauja foneminė artikuliacinė dislalija. Daliai vaikų konstatuojama foneminė akustinė dislalija. Beveik visi logopedai nurodė, kad esant foneminei artikuliacinei dislalijai pagrindinis požymis yra smulkios motorikos (rankų pirštų) ir burnos judesių (praksijos) sutrikimas. Esant foneminei akustinei dislalijai, vyrauja girdimojo suvokimo sutrikimas. Individuali vaikų apklausa nepatvirtino logopedų pateiktų duomenų. Išaiškėjo, kad daugumai tirtų vaikų būdinga foneminė artikuliacinė dislalija ir tik labai mažai daliai vaikų nustatyta foneminė akustinė dislalija.

Esminiai žodžiai: fonologiniai sutrikimai, foneminė akustinė dislalija, foneminė artikuliacinė dislalija, girdimasis suvokimas, praksija.

Neringa Lebedienė

**THE PREVALENCE OF PHONEMIC ACOUSTAL AND PHONEMIC
ARTICULATORY DYSLALIAS AMONG PRE-SCHOOL CHILDREN'S SPEECH
DISORDERS**

The Bachelor Thesis

Summary

The paper presents a *theoretical* analysis of phonemic acoustal and phonemic articulatory dyslalias. A study was carried out by using the *questionnaire* method and conducting individual surveys with children based on the main principles of surveying. The purpose of the study was to determine the prevalence of phonemic acoustal and phonemic articulatory dyslalias among pre-school children's speech disorders. The following objectives were set out for this purpose: literary analyzes reveal the essence of phonological disorders; draw up a questionnaire to find out speech of experience in assessing and identifying phonemic acoustal and phonemic articulatory dyslalias; to conduct an assessment of children with phonological disorders in order to determine the differences between phonemic acoustal and phonemic articulatory dyslalias; to compare data presented by speech therapists on the identification of phonemic acoustal and phonemic articulatory dyslalias with the data collected from individual children.

The study involved 102 speech therapist working in Kaunas city pre-school education and 61 preschool children with phonemic acoustal or phonemic articulatory dislalia.

Analysis of the data collected during the survey of speech therapists revealed that the majority of speech therapists work with children who have phonological disorders. Phonemic articulatory dyslalia is predominant in pre-school institutions. Some of the children, however, do have phonemic acoustal dyslalia. Almost all of the speech therapists indicated that symptomatic of phonemic articulatory dyslalia are minute motor (fingers) and mouth motion (apraxia) disorders. Meanwhile, audio perception is impaired in phonemic acoustal dyslalia. The survey of individual children did not confirm the results presented by speechtherapists. The majority of children surveyed presented symptoms of phonemic articulatory dyslalia and only a small minority was diagnosed with phonemic acoustal dyslalia.

Key words: phonological disorders, phonemic acoustal dyslalia, phonemic articulatory dyslalia, audio perception, praxia.

Turinys

Bakalauro darbo santrauka.....	3
Summary.....	4
Įvadas.....	6
1 skyrius. FONEMINĖS AKUSTINĖS IR FONEMINĖS ARTIKULIACINĖS DISLALIJŲ TEORINIAI ASPEKTAI.....	9
1.1. Ikimokyklinio amžiaus vaikų garsinė kalba.....	9
1.2. Fonologiniai sutrikimai, sampratos įvairovė.....	13
1.3. Dislalijos samprata.....	16
1.4. Dislalijos atsiradimo priežastys.....	19
1.5. Logopedinės pagalbos ypatumai dislalijos atveju.....	21
2 skyrius. FONEMINĖS AKUSTINĖS IR ARTIKULIACINĖS DISLALIJŲ PAPLITIMAS TARP IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS SUTRIKIMŲ.....	24
2.1. Tyrimo organizavimas ir metodika.....	24
2.2. Tyrimo dalyviai.....	26
2.3. Tyrimų rezultatų analizė.....	26
2.3.1. Logopedų apklausos rezultatų analizė.....	26
2.3.2. Individualaus vaikų vertinimo rezultatų analizė.....	37
2.3.2.1. Smulkiosios motorikos vertinimas.....	37
2.3.2.2. Burnos judesių (praksijos) įvertinimas.....	38
2.3.2.3. Garsų tarimo vertinimas.....	40
2.3.2.4. Girdimojo suvokimo vertinimas.....	41
Išvados.....	4
Literatūra.....	46
Priedai.....	50

Ivadas

Temos aktualumas. Viena iš sėkmingos vaiko kalbos plėtotės sąlygų, kaip teigia Garšvienė, Strelkovienė (2008), yra normaliai išsivystę kalbos mechanizmai. Vaikui gimus, receptoriai ir artikuliacinis aparatas fiziologiškai jau yra susiformavę, bet naudojami tobulėja, lavėja toliau. Kartu taip pat bręsta ir smegenų centrai. Tačiau dėl vienokio ar kitokio organinio centrinės nervų sistemos ir / ar periferinių kalbėjimo organų pažeidimo bei jų funkcijos sutrikimo gali atsirasti įvairių kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003). Mokymasis kalbėti, anot Rvachew (2010), yra vienas svarbiausių ankstyvos vaikystės pasiekimų. Stoel – Gammon (2011) mano, jog pirmaisiais gyvenimo metais kalbos raidą lemia du glaudžiai susiję veiksniai: biologinis (kalbos padargų vystymasis) ir kognityvinis – lingvistinis (aplinkoje girdimos kalbos ypatybių suvokimas ir įsisavinimas). Fonologijos raida tęsiasi ilgai, todėl net priešmokyklinio ar pradinio mokyklinio amžiaus vaikai gali turėti sunkumų tarti sudėtingesnius garsus, priebalsių samplaikas ar daugiaskieminius žodžius (Krivickaitė, Dabašinskienė, 2013).

Priešmokyklinio amžiaus vaiko gebėjimai saviti ir kintantys. Darželį lankantys vaikai ugdomi kryptingai, todėl įgauna socialinės, emocinės, komunikacinės patirties, lengviau priima naujoves, prisitaiko prie pasikeitusių sąlygų, yra savarankiškesni, turi elementarių mokymuisi reikalingų gebėjimų. Vaikai, perimdami informaciją iš suaugusiųjų, bendraamžių, mokosi kalbos, įgyja bendravimo įgūdžių. Gerai kalbantys vaikai lengviau reiškia mintis, laisviau bendrauja su kitais, geriau pažįsta juos supančią erdvę, tikrovę. Kaip tik todėl kalba nulemia daugelio psichinių procesų vystymąsi. Iki 4 – 6 metų vaikai turėtų išmokti taisyklingai tarti visus gimtosios kalbos garsus (Garšvienė, Juškienė, 2008).

Išanalizavus mokslininkų darbus išaiškėjo, kad ikimokyklinėse įstaigose atsiranda vis daugiau vaikų su įvairiais kalbos sutrikimais. Autoriai savo darbuose akcentuoja, kad iš jų dažniausiai pasitaiko fonologiniai kalbos sutrikimai – foneminė artikuliacinė dislalija. Garšvienė, Ivoškuvienė (2003) teigia, jog šį sutrikimą lemia garsų tarimo trūkumai esant artikuliacinių vaizdinių nepakankamumui. Kitas dažnai sutinkamas ikimokyklinėse įstaigose sutrikimas yra foneminė akustinė dislalija, kai garso tarimas sutrinka esant akustinių vaizdinių nepakankamumui.

Peikauskienė (2012), išanalizavusi Kolcovos (1989) darbus, teigia, kad vaikas pradeda kalbėti tada, kai smulkioji motorika pasiekia atitinkamą išsivystymo lygį. Atlikti tyrimai patvirtina, kad apribojus vaiko judėjimą, net ir intensyvi kalbinė stimuliacija nėra pakankama

kalbos plėtrai. Taigi aktyvus judėjimas, intensyvi pirštų veikla padeda lavėti kalbiniams gebėjimams.

Bendrosios motorikos tyrimas aktualus nustatant kalbos sutrikimo priežastis bei organizuojant visapusišką kalbos ugdymą. Ališauskienė (1998), Ivoškuvienė, Gružaitė, Martusevičienė ir kt. (2004), Mockevičienė, Vaitkevičius, Bakanovienė (2005), remdamiesi tyrimų rezultatų analize, pateikia išvadas, kad kuo anksčiau lavinama smulkioji bei bendroji motorika, tuo mažiau tikėtini kalbos raidos sutrikimai. Taigi, kalbos supratimas, ekspresyvioji kalba, bendroji ir smulkioji motorika – labai glaudžiai tarpusavyje susiję dalykai (cit. iš Kaffemanienės, Reseckienės, 2008). Smulkiosios motorikos lavinimas būtinas dėl to, kad tai skatina ne tik motorinio centro veiklą, bet ir kalbines galimybes. Tuo tarpu smulkiosios motorikos lavinimo užduotys padeda sukaupti, išlaikyti dėmesį, lavina atmintį, mąstymą, brandina vaikus mokyklai (Baracevičienė, 2006).

Fonologiniais sutrikimais domėjosi Lietuvos ir užsienio autoriai. Fonologinių sutrikimų turinčių vaikų gebėjimų ypatumus tyrinėjo Garšvienė ir Ivoškuvienė (1993), Ivoškuvienė (1996), Spence (2003), Mooney ir Smith (1995), Garšvienė ir Bukantienė (1996), Davis, Howell, Cooke (2002), Bankauskienė, Jeglevičienė (2006), Pečiulienė (2002), Palačionienė (2003), Mamonienė, Suveizdienė (2007).

Probleminiai klausimai. Norint parinkti tinkamus logopedinio darbo būdus dislalijoms įveikti, tikslinga jas atpažinti, žinoti jų paplitimą. Todėl iškelti probleminiai klausimai: „*Su kokiais sunkumais susiduria logopedai atpažindami ir vertindami foneminę akustinę ir foneminę artikuliacinę dislalijas?*“, „*Kuri dislalijos rūšis yra vyraujanti?*“.

Tyrimo objektas – foneminės akustinės ir artikuliacinės dislalijų paplitimas tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos sutrikimų.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti foneminės akustinės ir artikuliacinės dislalijų paplitimą tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos sutrikimų.

Uždaviniai:

1. Literatūros analizės pagrindu atskleisti fonologinių sutrikimų esmę.
2. Sudaryti anketas, siekiant išsiaiškinti logopedų patirtį, atpažįstant ir vertinant foneminę akustinę ir foneminę artikuliacinę dislalijas.
3. Atlikti vaikų, turinčių fonologinių sutrikimų įvertinimą, siekiant nustatyti foneminės akustinės ir foneminės artikuliacinės dislalijos skirtumus.
4. Palyginti logopedų pateiktus duomenis apie foneminės akustinės ir foneminės artikuliacinės dislalijos atpažinimą su individualiais vaikų vertinimo duomenimis.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros teorinė analizė; anketinė apklausa; individuali vaikų apklausa, remiantis pagrindiniais apklausos principais; tyrimo duomenų sisteminimas ir analizė. Empiriniai duomenys buvo apdoroti, susisteminti ir grafiškai pavaizduoti naudojant Windows Microsoft Office Excel 2007 bei Windows Microsoft Office Word 2007 programas. Atvirui anketos klausimui išanalizuoti naudotas content (turinio) analizės metodas.

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo 102 logopedės, dirbančios Kauno miesto ikimokyklinėse ugdymo įstaigose ir 61 ikimokyklinio amžiaus vaikas, turintis foneminę akustinę ar foneminę artikuliacinę dislalijas.

Esminės sąvokos

Foneminė akustinė dislalija – sensorinėje kalbos supratimo mechanizmo dalyje nesugebama atrinkti reikiamos informacijos pagal fonemų akustinius požymius (Garšvienė, 1993).

Foneminė artikuliacinė dislalija – kalbos mechanizmo motorinėje grandyje fonemų atrinkimo pagal artikuliacinius požymius operacijos yra nepilnavertės (Garšvienė, 1993).

Fonologiniai sutrikimai apibūdinami įvairiais garsų tarimo trūkumais ir nesusiformavusiais foneminiais vaizdiniais, kurie būtini rašymo ir skaitymo mokymuisi, t.y. vaikai blogai taria ir diferencijuoja kalbos garsus (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003).

Dislalija (šveplavimas) – kalbos sutrikimas, dėl kalbos organų ydų pažeidimų; šnekant kai kurie garsai praleidžiami arba ištariai netaisyklingai (Tarptautinių žodžių žodynas, 2005).

Girdimasis suvokimas – tai garso fiksavimas klausos pagalba, garsų diferencijavimas ir atpažinimas, garso signalinės reikšmės suvokimas (Kaffemanas, 1998).

Foneminė klausa – žmogaus gebėjimas suvokti ir skirti kalboje fonemas (Ambrukaitis, 2014).

Praksija – (gr. praxis — veikla, funkcija), sugebėjimas judėti, daryti tikslingus judesius. (Tarptautinių žodžių žodynas, 2008)

Bakalauro darbo struktūra. Šį bakalauro darbą sudaro: santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, 2 skyriai, išvados, literatūros sąrašas (59 šaltiniai), priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 15 paveikslų ir 22 lentelės. Prieduose pateikiamas anketos pavyzdys ir vaikų kalbos vertinimo protokolas. Darbo apimtis 50 psl. (be priedų)

1 skyrius. FONEMINĖS AKUSTINĖS IR ARTIKULIACINĖS DISLALIJŲ TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Ikimokyklinio amžiaus vaikų garsinė kalba

Kalba vaikui – tai suvokimo ir mąstymo ugdymo, estetinių nuostatų formavimo ir socializacijos priemonė. Mokėdamas kalbėti, vaikas įgyja galimybę suvokti tikrovės realijas, išmoka logiškai mąstyti, sintetinti, diferencijuoti savo sumanymus ir veiklą (Ruškys, Kiliuvienė, 2002).

Pirmieji dveji metai. Baigiantis pirmiesiems metams, vaikai supranta apie 30 dažniausiai girdimų žodžių, pažįsta atskirai pavaizduotus, o pusantrų metų – ir siužetiniame paveikslėlyje nupieštus daiktus (Garšvienė, 1993). Kalbos raida per pirmuosius dvejus metus vaikui teikia vis naujų pažintinių galių. Pirmiausia susiformuoja ekspresyvioji kalba. Vaikas kalbos garsais, ženklais ir simboliais sugeba perteikti žodinę prasmę. Vėliau kūdikio kalboje atsiranda holofrazės – gestai, lydimi pavienių žodžių, atliekančių ištiso sakinio funkciją (Kotvickaja, 2014). Remiantis ankstyvosios vaiko raidos analize, galima išskirti pagrindinius kalbos raidos požymius ir sudaryti (žr. 1 lentelę, sudarytą darbo autorės, remiantis Kotvickaja (2014)).

1 lentelė

Kalbos raida pirmaisiais – antraisiais gyvenimo metais

Amžius	Gebėjimai
2–3 mėn.	Kūdikis reaguoja šypsodamasis. Guguoja ir vienas, ir kalbinamas.
6 mėn.	Čiauška, taria visų kalbų fonemas (kalbos garsus).
9–10 mėn.	Atkreipia dėmesį į namuose vartojamos kalbos fonemas, ritmą, intonaciją, supranta 20–30 žodžių.
12 mėn.	Pradedą kalbėti, taria pavienius žodžius.
12–18 mėn.	Vartoja žodžių, gestų derinius ir įvairias intonacijas.
18–24 mėn.	Vartoja 2 žodžių (daiktavardis + veiksmažodis) sakinius. Žodynas padidėja nuo 100 iki 300 žodžių.

Vaikams nuo gimimo iki dvejų metų būdingas nežodinis mąstymas ir mokymasis mėgdžiojant. Šiuo laikotarpiu kūdikis įvaldo procesus, panašius į tuos, kurie būdingi gyvūnams. Vaiko suvokimo raida formuojasi įvairiarūšio suvokimo pagrindu, kai suvokimas formuojasi visų pojūčių informaciją apdorojant visais pojūčiais (Kotvickaja, 2014). Pirmųjų metų pabaigoje– antrųjų pradžioje vaikai pradeda tarti pirmuosius prasmingus žodžius, garsų junginius (Garšvienė, 1993). Žukauskienės (2012) teigimu, nuo 2 iki 4 metų vaiko žodynas kas šeši mėnesiai padvigubėja, t. y. vaikas išmoka po kelis žodžius per dieną. Žodynas ima sparčiai turtėti, kai jis įsisąmonina simbolinį mąstymą.

Tretieji gyvenimo metai. Garšvienė (2007) teigia, kad adekvatus kalbinis bendravimas vyksta tada, kai vaikas nereikalauja dėmesio vien tik sau, nesistengia dominuoti pokalbyje, geba tiek klausytis, tiek kalbėti, laukia savo eilės, tai prasideda nuo trejų metų. Kalba negrįžtamai tampa pagrindine komunikacijos priemone.

Vaikas išmoka tarti žodžius ir sudaryti sakinius, kalba būna emocionali, lydimą judesiu. Jis jau bendrauja sakinukais: tris – keturis žodžius gali sujungti į sakinį, tačiau jie gramatiškai netaisyklingi (Juškuvienė, Luneckienė, Palačionienė ir kt., 2008). Kamandulytė (2006) savo darbuose pateikia vaiko kalbos raidą trečiaisiais gyvenimo metais (2 lentelė, sudaryta remiantis Kamandulyte (2006)).

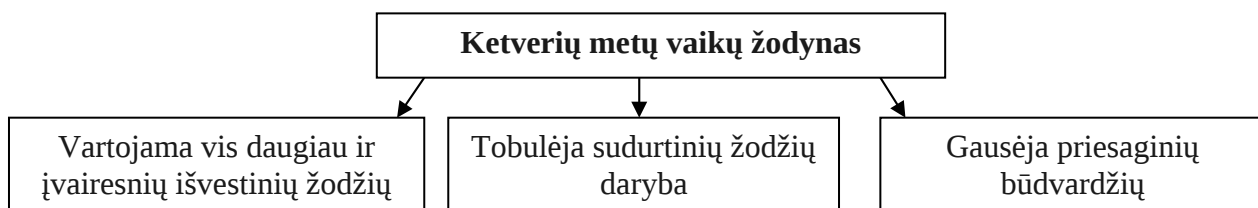
2 lentelė

Kalbos raida trečiaisiais gyvenimo metais	
Gebėjimai	Priebalsių junginiai
Geba ištarti priebalsių junginius skiemenyje	bl, dž, gt, kd, kl, km, kn, ks, kš, kt, lč, lg, ln, lp, nd, ng, nt, sk, sl, sp, st, sv, šč, tg, zd, žd
Geba ištarti priebalsių junginius, esančius tarp skiemenų	gs, gt, ks, kš, kt, lk, ls, lt, lv, ms, mt, nk, nt, ps, sk, sn, st, šd, šk, šm, šp, šs, št, tl, tn, tr, tv, ts, žd, žm, žs, žt
Sudėtingiausia išmokyti tarti priebalsių junginius, esančius skiemenyse	kl ir sp
Sudėtingiausia išmokyti tarti priebalsių junginius, esančius tarp skiemenų	lv, nt, sk, st

Juškuvienė, Luneckienė, Palačionienė su bendraautorais (2008) teigia, kad trejų metų vaikai gali dar nemokėti tarti garsų r, š, ž, č, dž, c, dz, praleidžia sunkiau tariamus garsus h, f, ch, netaisyklingai ištaria ilgus, retai vartojamus ir mažai žinomus žodžius, iškraipo juos. Sunkiai sekasi įvardyti, kaip kas juda (vartoti įvairius veiksmažodžius). Vaikams dažnai sunku pasakyti, kaip kas „šneka“ (*žqsis gadena, gaidys gieda ir t. t.*). Autorių teigimu, vietoj veiksmažodžių jie gali vartoti garsažodžius (mū-mū, ga-ga ir pan.). Šalinant garsų tarimo trukumus, svarbu išmokyti taisyklingai tarti garsus, juos skirti tarpusavyje, įtvirtinti jų vartojimą skiemenyse, žodžiuose, kalboje. 3 metų vaikų rišlioji kalba tobulėja, tampa gramatiškai tikslesnė (Daugirdienė, 2007).

Ketvirtieji gyvenimo metai. Ikimokykliniame amžiuje gausėja žmonių, su kuriais vaikas bendrauja. Intensyvesnis bendravimas reikalauja tobulesnės kalbos (Garšvienė, 1993). Skiemenų praleidimas, sukeitimas vietomis, nereikalingų įtraukimas yra normalus reiškinys iki 3–4 metų amžiaus. Tokie kalbėjimo netikslumai atėjus laikui išnyksta savaime (Juodraitienė, 2009). Šiuo amžiaus periodu vaikų kalba tobulėja. Dauguma gerai taria fonemas, sugeba ištarti įvairaus sunkumo žodžius, tačiau kai kurių vaikų fiziologinis šveplavimas tęsiasi ir penktaisiais gyvenimo metais (Žičkuvienė, 2010). Makauskienė (2009) akcentuoja, jog ketverių metų vaiko kalba gramatiškai gana taisyklinga. Tinkamai vartojami skaičiai, linksniai, žodžiai sakinyje

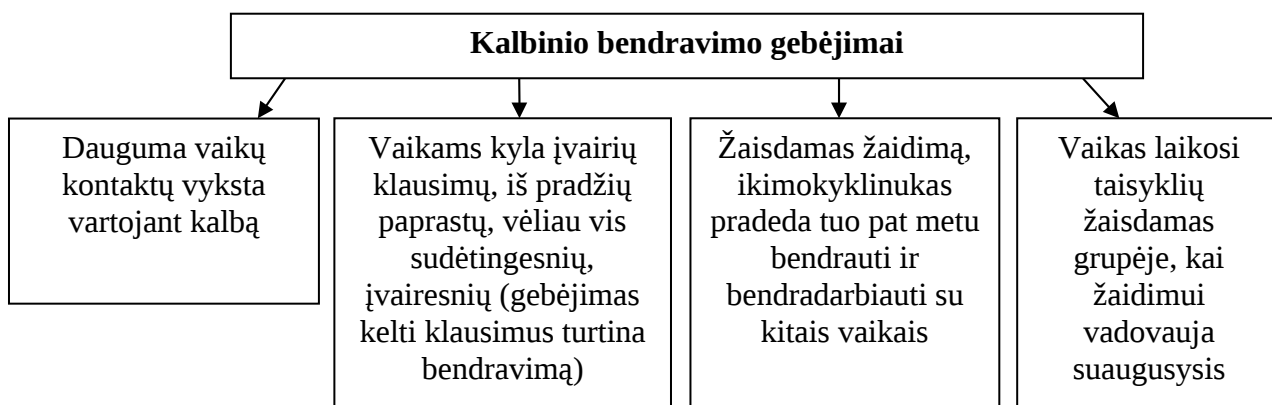
derinami. Intensyviai plėtojasi rišlioji kalba. Vaikams dažnai sunku papasakoti savo įspūdžius ar buvusias įvykius, todėl sakinio pradžioje vartojami jungtukai „ir“, „o“, keletą kartų pakartojamas tas pats žodis ar sustojama sakinio viduryje, negalint greitai prisiminti reikalingo žodžio. Garšvienė (1993) teigia, kad ketverių metų vaikų žodynas tampa turtingesnis.

1 pav. Ketverių metų vaikų žodynas (sudaryta remiantis Garšviene, 1993).

Iš 1-ame paveiksle pateikto ketverių metų vaikų žodyno matyti, kad jis artėja prie suaugusiųjų kalbos (Garšvienė, 1993). Kurz (2010) mano, jog ketverių metų vaiko foneminiai vaizdiniai jau susiformavę, todėl jis turi diferencijuoti visus garsus. Tokio amžiaus vaikams susiformuoja taisyklingas garsų tarimas.

Remiantis Garšviene (2007), kuri pateikia, 3–4 metų vaikams būdingus kalbinio bendravimo gebėjimus, galima sudaryti paveikslą (2 pav.).

2 pav. Kalbinio bendravimo gebėjimai (sudaryta remiantis Garšviene, 2007).

Garsų š, ž, č, dž, r taisyklingai neištaria daugelis vaikų. Vieni neištaria, nes nepakankamai išlavėjęs artikuliacinis aparatas (garsą r keičia į l, nes taip lengviau ištarti), kiti vaikai neskiria garsų iš klausos (dažniausiai neskiria š ir s, ž ir z). Tačiau visus gimtosios kalbos balsius, dvibalsius, garsus m, n, p, b, v, k, g, l daugelis šio amžiaus vaikų taria teisingai. Vartoja būdvardžių giminę ir skaičių, geba derinti daiktavardžius ir skaitvardžius (Juškuvienė, Luneckienė, Palačionienė ir kt., 2008).

Penktieji gyvenimo metai. Ketverių – penkerių metų vaikas jau pradeda vartoti išplėstinius sakinius, pasakoja ir moka užduoti klausimus, susijusius su pasakojimu, vartoja tokias pat gramatines struktūras kaip ir kiti šeimos nariai (Palačionienė, 2003). Žukauskienė

(2007) teigia, kad penktaisiais metais vaikas taisyklingai taria žodžius, jau ištaria ir sudėtingos struktūros žodžius. Kalboje nebelieka praleidinėjimų, skiemenų sukeitimų vietomis ar jų pakeitimų kitais skiemenimis. Šiame amžiuje vaikai jau gerai suvokia ir taria garsus. Ketvirtaisiais ir penktaisiais metais sakiniai ilgėja. Šis ilgėjimas – objektyvus mąstymo vystymosi rodiklis. Ilgėjimo prielaida – aktyvaus žodyno turėjimas, sugebėjimas žodžius gramatiškai taisyklingai suformuluoti. Sakinius ilgina gausiau vartojami pažyminiai, aplinkybės, vienaarūšės sakinio dalys. Sudėtiniai sakiniai taip pat ilgėja. Sudėtiniam sakinyje yra apie 12–15 žodžių, dėl to ne visada dera žodžių tvarka, daugėja gramatinių klaidų, praleidžiami žodžiai (Žičkuvienė, 2010).

Šeštieji–septintieji gyvenimo metai. 6 – 7 metų amžiaus vaikas žodžius parenka labai konkrečiai pagal daikto funkcijas ar išvaizdą. Vėliau vaikas pradeda mąstyti abstrakčiai, žino sinonimus, skirsto daiktus pagal kategorijas (Žukauskienė, 2012). Juškusienė, Luneckienė, Palačionienė su kolegomis (2008) pateikia šešerių – septynerių metų vaikų gebėjimus, kurie pateikti 3 lentelėje, sudarytoje remiantis Juškuvienne ir kt.

3 lentelė

Šešerių – septynerių metų vaikų gebėjimai

Eil. Nr.	Gebėjimai
1.	Kalbėdami daro nedaug klaidų, pastebi savo ir draugų kalbinius netikslumus.
2.	Moka perduoti informaciją, nenukrypsta nuo pagrindinės pokalbio temos.
3.	Pasakoja suprantamai ir rišliai.
4.	Tiksliai apibūdina daiktą, nusako esminius jo požymius, domisi nežinomais žodžiais, gali paaiškinti kai kurių žodžių reikšmes.
5.	Domisi knygomis, nori deklamuoti eilėraščius, minti mįsles, sekti pasakas.
6.	Klausydami skaitomos knygos, žiūrėdami jos iliustracijas ir parašytą tekstą, vaikai pastebi garsų, vaizdų, ženklų, raidžių skirtumus ir panašumus (į ką panašios vienos ar kitos raidės, ką jos turi bendro ir kuo skiriasi, pavyzdžiui, E ir Ė, S ir Š ir t. t.).

Taip pat turėja vaikų žodynas. Gerasimova (Герасимова, 2007) teigia, kad šešerių metų vaiko žodyne yra apie 4000 žodžių ir visus gimtosios kalbos garsus jis taria taisyklingai.

Apibendrinant galima teigti, kad pirmus dvejus metus vaikas kalbos garsais, ženklais ir simboliais sugeba perteikti žodinę prasmę. Vėliau kūdikio kalboje atsiranda gestų, lydimų pavienių žodžių, atliekančių ištiso sakinio funkciją. Trečiaisiais gyvenimo metais vaikas išmoka tarti žodžius ir sudaryti sakinius. Vaikas jau bendrauja sakiniais: tris–keturis žodžius gali sujungti į sakinį, tačiau jie gramatiškai netaisyklingi. Vaikas jau geba ištarti priebalsių junginius skiemenyje, ištarti priebalsių junginius, esančius tarp skiemenų, tačiau sudėtingiausią išmoksi tarti priebalsių junginius, esančius skiemenyse bei tarti priebalsių junginius, esančius tarp skiemenų. Ketverių metų vaiko kalba gramatiškai gana taisyklinga, dauguma gerai taria fonemas, sugeba ištarti įvairaus sunkumo žodžius, tačiau kai kurių vaikų fiziologinis

šveplavimas tęsiasi. Penkerių metų vaikas pradeda vartoti išplėstinius sakinius, pasakoja ir moka užduoti klausimus, geba ištarti sudėtingus žodžius, kalboje nebelieka praleidinėjimų, skiemenų sukeitimų vietomis ar jų pakeitimų kitais skiemenimis. 6 – 7 metų amžiaus vaikas žodžius apibūdina labai konkrečiai pagal daikto funkcijas ar išvaizdą. Šešerių metų vaiko žodyne yra apie 4000 žodžių ir visus gimtosios kalbos garsus jis taria taisyklingai. Kalbėdami vaikai daro nedaug klaidų, domisi knygomis, nori deklamuoti eilėraščius, moka perduoti informaciją, nenukrypsta nuo pagrindinės pokalbio temos.

1.2. Fonologiniai sutrikimai, sampratos įvairovė

Fonologijos įsisavinimą, t. y. natūralų žmogaus gebėjimą suvokti garsų sistemą, ištarti garsus ir jų junginius, mėginama aiškinti natūraliosios fonologijos teorija. Bandoma išsiaiškinti sunkumus, su kuriais vaikai susiduria įsisavindami fonologijos ypatybes. Nustatyta, kad vaikams lengviau suvokti žemutinio pakilimo balsius (a, e) nei aukštutinio (u, i); sudėtingiau aiškiai ištarti skardžiuosius sprogstamuosius garsus nei dusliuosius. Kiekvienas garsas ar garsų eilė gali būti klasifikuojami atsižvelgiant į jų suvokimo ir tarimo sudėtingumą (Krivickaitė, Dabašinskienė, 2013).

Anot Ališausko (2007), kalbos sutrikimas – vienas universaliausių raidos ypatybių bruožų. Nėra tokio raidos ypatybių, kurio sudėtinė dalis nebūtų vienoks ar kitoks kalbos ir jos raidos sutrikimas. Tarptautinėje statistinėje ligų ir sveikatos problemų klasifikacijoje (TLK–10) yra pateikiamas specifinis kalbos artikuliacijos sutrikimo apibūdinimas. Tai specifinis raidos sutrikimas, kai vaiko gebėjimai tarti garsus yra mažesni už atitinkamo protinio amžiaus lygį, tačiau kalbos įgūdžiai yra normalūs. Amerikos kalbėjimo, kalbos ir klausos asociacija (ASHA, 2014) kalbos sutrikimą apibūdina taip: tai kalbos supratimo ir jos vartojimo komunikuojant problemos, kurios nepriklauso nuo to, kokios simbolių sistemos (sakytinės, rašytinės ar kt.) naudojamos.

Statistikos departamentas pateikia duomenis apie vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, specialiosios paskirties ikimokyklinėse ugdymo įstaigose, įskaitant kitų tipų įstaigas, kuriose yra specialiosios paskirties grupės. Duomenys pateikiami 4 lentelėje.

4 lentelė

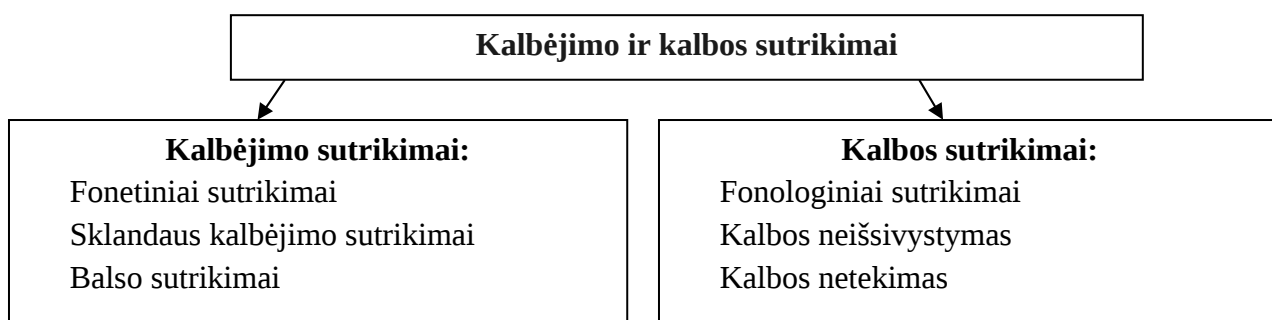
Vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, skaičius specialiosios paskirties ikimokyklinėse ugdymo įstaigose, įskaitant kitų tipų įstaigas, kuriose yra specialiosios paskirties grupės

Metai	Mieste	Kaime
2005	2739	38
2006	2111	182

2007	2102	111
2008	1423	65
2009	1153	17
2010	1167	13
2011	1014	65
2012	694	-
2013	712	-

Iš 4 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad mieste didžiausias skaičius vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, buvo 2005 metais, o mažiausiais – 2012 metais. Analizuojant duomenis išaiškėjo, kad nuo 2005 metų mieste šis skaičius vis mažėjo, tik 2013 metais truputį padidėjo. Kaime vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, ikimokyklinėse įstaigose daugiausiai buvo 2006 metais, o 2012–2013 m. tokių vaikų iš viso nebuvo. Statistikos Departamento duomenyse, deja, nenurodytas atskirų kalbos sutrikimų paplitimas.

Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarką reglamentuoja LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas¹, kuriame išskiriamos vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupės. Kalbėjimo ir kalbos sutrikimai priskiriami 3 grupei (3 pav.).

3 pav. Kalbėjimo ir kalbos sutrikimai (sudaryta remiantis LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu (2011)).

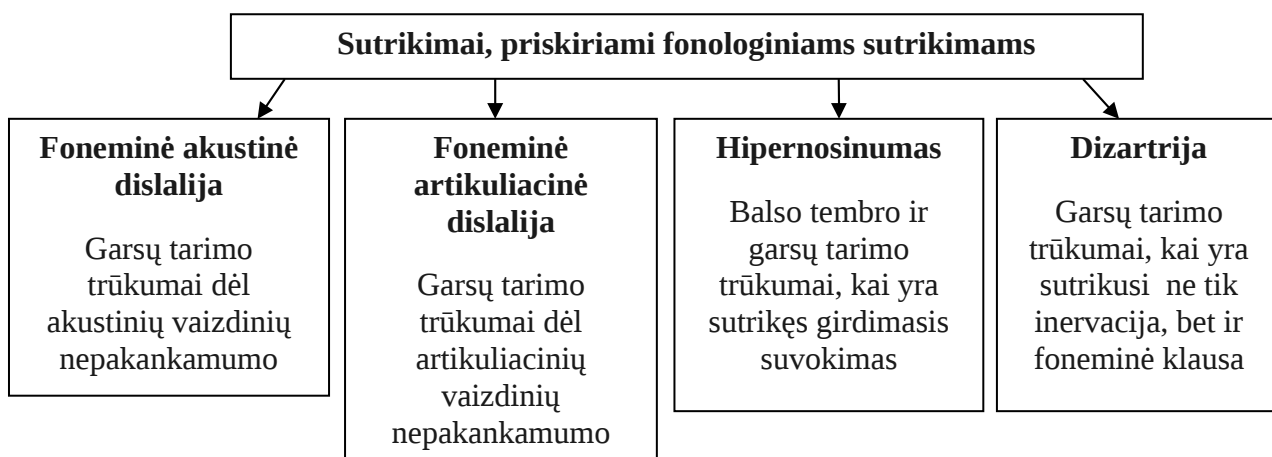
Fonologinis kalbos sutrikimas apibūdinamas kaip garsų tarimo trūkumai dėl akustinių ir artikuliacinių vaizdinių nepakankamumo. Vaikams, kurie turi šį sutrikimą, pasireiškia netaisyklingas kalbos garsų tarimas arba jų netarimas, vieno garsų keitimas kitais (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003). Ivoškuvienės, Mamonienės ir kt. (2002) teigimu, šiems vaikams taip pat būdingas artikuliacinių vaizdinių nepakankamumas, kalbos garsų neskyrimas, garsinės analizės, disleksinių ir disgrafinių klaidų darymas.

¹ LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimas“ (2011). *Valstybės žinios*, Nr. 38-1804.

Gillon (2004) akcentuoja, jog fonologinių procesų ir skaitymo sutrikimų ryšius patvirtina bendras „fonologinių sutrikimų hipotezės“ modelis. Šiame modelyje nurodoma, kad fonologinių sutrikimų sunkumas gali paveikti:

- šnekamosios kalbos garsų struktūros supratimą;
- fonologinės informacijos išlaikymą trumpalaikėje atmintyje, t. y. gali sukelti problemų, kurios lemia skaitymo ir rašymo sutrikimus.

Anot Garšvienės, Ivoškuvienės (2003), fonologiniams sutrikimams yra priskiriami sutrikimai, kurie pateikiami 4 paveiksle, sudarytame remiantis Garšviene, Ivoškuvienne (2003).

4 pav. Sutrikimai, priskiriami fonologiniams sutrikimams

4 paveiksle pateikti sutrikimai nustatomi ikimokyklinio amžiaus vaikams ir pradinių klasių mokiniams. Fonologiniai sutrikimai apibūdinami įvairiais garsų tarimo trūkumais ir nesusiformavusiais foneminiais vaizdiniais, kurie būtini rašymo bei skaitymo mokymuisi, t. y. vaikai blogaiitaria ir diferencijuoja kalbos garsus. Tokie sutrikimai dažniausiai vadinami dislalijomis. Blogai skirti kalbos garsus gali ir vaikai, kalbantys pro nosį (hipernosinumas) ir prastai artikuliuojantys dėl artikuliacinio aparato pareizių (dizartriija). Dėl sutrikusios foneminės klausos mokiniams sunku išmokti skaityti ir rašyti (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003).

Išanalizavus autorių darbus, galima teigti, kad fonologiniai kalbos sutrikimai – tai garsų tarimo trūkumai, atsirandantys dėl akustinių ir artikuliacinių vaizdinių nepakankamumo. Turintiems šių sutrikimų vaikams būdingas artikuliacinių vaizdinių nepakankamumas, jie neskiria kalbos garsų, daro daug garsinės analizės, disleksinių ir disgrafinių klaidų.

1.3. Dislaliijos samprata

Vienas iš kalbėjimo ir kalbos sutrikimų yra dislaliija. Kalbos raidą sudaro kalbos suvokimas ir bendravimas žodžiu arba raštu. Vaikai gimsta turėdami gebėjimų bendrauti

verbaliai ir neverbaliai. Prieš jiems ateinant į ikimokyklinę įstaigą, jų gebėjimas išreikšti mintis ir jausmus žodžiais įgyja didesnę svarbą. Kalba tampa pagrindine priemone santykiams su suaugusiais ir vaikais užmegzti ir santykiams plėtoti (Trister, Colker, Heroman, 2008). Vaikams, kurių kalba sutrikusi, labai sunku bendrauti su aplinkiniais žmonėmis, jiems sunkiau sekasi ir pažintinė veikla. Tai neigiamai veikia mąstymo, vaizduotės, atminties ir kitų psichinių procesų vystymąsi. Žymūs kalbos sutrikimai gali sukelti skaudžių psichinių išgyvenimų. Vaikai, suvokdami, kad jų kalba sutrikusi, kartais vengia bendrauti, užsisklendžia, tampa baikštūs, nepasitiki savimi net ir tose srityse, kuriose pagal psichinį ir fizinį išsivystymą tikrai galėtų pasiekti puikių rezultatų (Unčiūrys, 2001).

Lietuvos ir užsienio autoriai savo darbuose nurodo dislalijos apibūdinimus, kurie pateikiami 5 lentelėje, sudarytoje remiantis autorių darbais.

5 lentelė

Dislalijos apibūdinimas

Eil. Nr.	Autorius	Metai	Apibūdinimas
1.	Tarptautinių žodžių žodynas	1985	Tai kalbos sutrikimas dėl kalbos organų ydų, pažeidimų; šnekant kai kurie garsai praleidžiami arba ištariai netaisyklingai.
2.	Garšvienė	1993	Tai vaikų ir suaugusiųjų, turinčių normaliai inervuojamą artikuliacijos aparatą ir pilnavertę klausą, tarimo trūkumai.
3.	Bome (Bohme)	1997	Šveplavimas. Tai tarimo sutrikimas, kai neištariai atskiri garsai arba vieni garsai pakeičiami kitais.
4.	Braun	1999	Tai tarimo sutrikimas, kuris reiškia raidos lemiamus artikuliacijos sutrikimus, kai neištariai atskiri garsai arba garsų junginiai, netinkamai sudaromi garsai arba jie pakeičiami kitais taisyklingais garsais.
5.	Ivoškuvienė, Garšvienė, Petruševičius, Rimdeikienė	2000	Garsų tarimo sutrikimai esant normaliai klausai ir normaliai periferinio kalbėjimo aparato inervacijai. Sutrinka priebalsių tarimas.
6.	Vaitkevičiūtė	2007	Tai neaiški tartis, netaisyklingas garsų tarimas.
7.	Volkova (Волкова, 2007)	2007	(Iš graikų kalbos <i>dis</i> – priešdėlis, žymintis atskyrimą, <i>lalia</i> – kalba) – garsų tarimo sutrikimai esant normaliai klausai ir visaavertei kalbėjimo aparato inervacijai.
8.	Špokienė	2015	Graikiškai <i>dis</i> – priešdėlis, žymintis atskyrimą, neigimą, <i>lalia</i> – kalba, šneka arba šveplavimas pastovus, netaisyklingas kalbos garsų tarimas.
9.	Tarptautinė statistinė ligų ir sveikatos problemų klasifikacija (TLK–10)		Tai garsų tarimo trūkumai, esant nesutrikusiai klausai ir pilnavertei artikuliacinio aparato intervencijai.
10.	Amerikos kalbėjimo, kalbos ir klausos asociacija (ASHA, 2014)		<i>Apraxia</i> – tai motorinis kalbos sutrikimas. Vaikai patiria sunkumų sakydami garsus, skiemenis ir žodžius. Šias problemas lemia ne raumens silpnumas ar paralyžius. Smegenys turi problemų, planuojant perkelti kūno dalis (pavyzdžiui, lūpos, žandikaulis, liežuvis), būtinas kalbai.

		Vaikas žino tai, ką jis nori pasakyti, bet jo smegenys turi sunkumų koordinuojant raumens judėjimą, būtiną žodžių tarimui.
--	--	--

Ankstyvojoje vaikystėje vaikai taria netobulai, tačiau jų tarimo trūkumai yra fiziologiniai, nulemti amžiaus ypatybių. Tokie trūkumai išnyksta savaime. Dislalija – tai tokie tarimo trūkumai, kurių negalima pateisinti amžiaus ypatybėmis. Vaikams augant dislalija savaime neišnyksta. Vaikai kalbėdami gali praleisti kai kuriuos garsus, pakeisti juos lengvesniais, iškraipyti jų artikuliaciją, gali painioti tarpusavyje panašius garsus ir t. t. (Garšvienė, 1993). Garšvienė, Ivoškuvienė (2003), išskiria vaiko kalbos ypatumus esant dislalijai. Garsai gali būti:

- *praleidžiami* (ratas → atas, lapė → apė, suknelė → sunelė). Shriberg (1997) praleidinėjimo klaidomis vadina garsų praleidimą, kai kalbantysis neištaria visų reikiamų žodžių garsų. Vaikų, kuriems būdingos praleidinėjimo klaidos, kalbėjimas yra suprantamas kaip nebrandus ar infantilus. Netaisyklingo tarimo tyrimai rodo, kad praleidimai yra sunkiausia artikuliacijos klaidų rūšis tiek dėl kalbėjimo suprantamumo, tiek dėl suvokiamo trūkumo. Vaikai yra linkę vienus garsus praleisti dažniau nei kitus. Dar daugiau, praleidimai turi tendenciją pasitaikyti tam tikrose žodžio padėtyse (pvz., sprogstamieji priebalsiai t ir k gana dažnai praleidžiami mažų vaikų kalbėjime. Šie du garsai daug dažniau praleidžiami žodžio pabaigoje nei žodžio pradžioje).

- *keičiami kitais* (šoka → soka, žiogas → ziogas, rūta → lūta, joja → liolia, sesutė → šešutė). Shriberg (1997) teigimu, antra garsų tarimo klaidų rūšis yra vieno garso pakeitimas kitu. Ryškiausi sukeitimai yra tie, kai sukeičiami garsai skamba šiek tiek panašiai. Pavyzdžiui, dažniausiai stebimi sukeitimai, tokie kaip t/s, v/r ir s/z, iliustruoja šią tendenciją. Kadangi t ir s yra duslieji priebalsiai, jie skamba šiek tiek panašiai. Taip pat garsus v ir r sudaro lūpų bei liežuvio slydimo judesiai ir jie skamba gana panašiai. O s ir z abu yra liežuvio priešakiniai dantiniai pučiamieji priebalsiai. Jie skiriasi tuo, kad s yra duslusis, o z yra skardusis.

- *iškreipiami* (garsas nėra tikslus). Shriberg (1997) manymu, iškraipomi garsai būna tada, kai fonemos tarimas yra reikiamoje vietoje, bet nepakankamai tikslioje. Kai kuriais atvejais artikuliacinės klaidos, tokios kaip iškraipymas, gali būti visiškai adekvačios.

Garsų iškraipymo atvejai:

➤ tariant garsus s, z, c, š, ž, č, dz, dž liežuvio galiukas iškišamas tarp dantų arba atitraukiamas atgal, arba oro srovė eina pro šonus.

➤ tariant garsus s, z, c, dz liežuvio galiukas atitraukiamas atgal, kyla prie kietojo gomurio ir garsai įgauna šnypštimą. Kaip teigia Vilkienė, Novogrodskienė, Verpečinskienė (2014), garsų s, z, c, dz netaisyklingas tarimas yra sigmatizmas. Pagal tai, kurioje periferinio

artikuliacinio aparato vietoje susidaro kliūtis arba ankštuma išskvepiamai oro srovei, yra skiriamos įvairios sigmatizmo rūšys: tarpdantinis, šoninis, nosinis, priedantinis, lūpinis-dantinis, šnypščiamasis.

➤ tariant garsą r nevirpa liežuvio galiukas arba virpa minkštasis gomurys, liežuvio šonai, skruostai, tarp lūpų iškištas liežuvio galiukas. Kaip teigia Vilkienė, Novogrodskienė, Verpečinskienė (2014), netaisyklingas garso r tarimas vadinamas rotacizmu. Atsižvelgiant į susidariusią virpesio vietą, yra išskiriami įvairūs garso r netaisyklingo tarimo atvejai: gomurinis, šoninis, vieno dūžio, arba vienadūžis, garso r tarimas, nosinis, lūpinis, tarpdantinis, priedantinis, lūpinis-dantinis, ryklinis, skruostinis, duslusis rotacizmai.

➤ minkštinami kietieji priebalsiai (lova → liova, laivas → liaivas, šukuoja → šiukuoja, žuvytė → žiuvytė) (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003).

Apibendrinant galima teigti, kad autoriai savo darbuose dislaliją įvardija skirtingai. Vieni teigia, kad tai kalbos sutrikimas, kiti akcentuoja, jog tai tarimo sutrikimas, tačiau visi pabrėžia, kad dėl šio sutrikimo vaikai praleidžia garsus arba ištaria juos netaisyklingai.

Skiriami 2 dislalijos, kaip fonologinio sutrikimo, atvejai:

- **Foneminė artikuliacinė dislalija.** Artikuliacinės foneminės dislalijos atveju kalbos mechanizmo motorinėje grandyje fonemų atrinkimo pagal artikuliacinius požymius operacijos yra nevisavertės. Artikuliacijos aparato anatominių bei inervacijos trūkumų nėra (Garšvienė, 1993; Grinšpunas (Гриншпун, 1997)). Vaikas gali imituoti sudėtingiausius nekalbinius judesius. Kai kurių vaikų artikulemos netikslios. Panašios artikuliacijos garsų tarimas kuriuo nors požymiu suvienodinamas. Vietoje dviejų skirtingų fonemų tariama viena. Kalbėdami vaikai nuolat keičia vienas fonemas kitomis. Substitutai būna paprastesnės artikuliacijos už reikiamus garsus. Foneminės artikuliacinės dislalijos atveju vaikams būdingas smulkiosios motorikos (rankų pirštų) judesių neišlavėjimas (Ivoškuvienė, Pečiulienė, Mamonienė, Stošiuvienė, 2002)

Dalis vaikų garsus ištaria taisyklingai, tačiau reikiamu momentu pasakomas ne tas garsas. Vaikas gali ištarti žodį taisyklingai arba supainiodamas kuriuos nors garsus. Painiojami panašios artikuliacijos garsai, besiskiriantys vienu kuriuo nors požymiu: švilpiamieji ir šnypščiamieji, liežuvio užpakaliniai ir liežuvio priešakiniai, kietieji ir minkštieji, vienos afrikatos su kitomis ir t. t. Šių dislalijų foneminė klausia dažniausiai visavertė, vaikai skiria visas fonemas, žodžius (net paronimus). Jie supranta, kad netaisyklingai ištare žodį, ir stengiasi pasitaisyti (Garšvienė, 1993).

- **Foneminė akustinė dislalija.** Foneminė akustinė dislalija atsiranda tada, kai sensorinėje kalbos supratimo mechanizmo dalyje nesugebama atrinkti reikiamos informacijos pagal fonemų akustinius požymius. Blogai atliekamos fonemų aptikimo, atpažinimo ir sprendimo apie fonemas operacijos (Garšvienė, 1993).

Vaikai neskiria fonemų pagal kurį nors vieną akustinį diferencinį požymį, kai kiti požymiai tokie pat. Tad kurios nors fonemos skamba vienodai. Tokiu atveju vaikai nebegali kontroliuoti savo tarimo ir atsitiktinai ištaria tai vieną, tai kitą iš painiojamų garsų (Volkova (Волкова, 2007)).

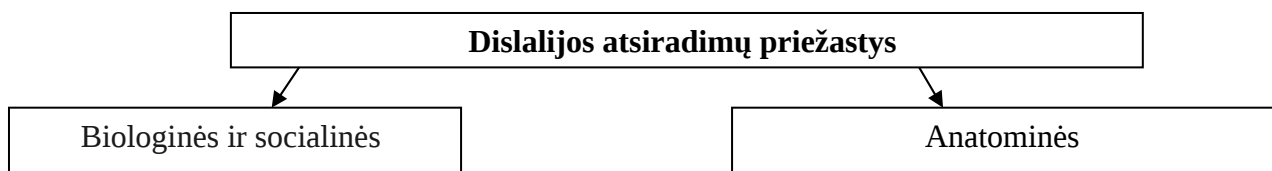
1.4. Dislalijos atsiradimo priežastys

Daulenskienė, Ivoškuvienė (1993) akcentuoja, jog kalbos sistema, būdama sudėtingos asociatyvinės galvos smegenų žievės veiklos rezultatu, labai priklauso nuo atskirų funkcinių sistemų būklės. Bet kurios iš jų pažeidimai sukelia savitus specifinius susiformavusios kalbos sistemos ir kalbos plėtros sutrikimus. Bet kurios kalbos funkcijos sistemos dalies pažeidimas, sukeldamas specifinius pokyčius, dažniausiai sutrikdo visą sistemą.

Teisingas garsų tarimas priklauso nuo mobilaus ir gerai diferencijuoto artikuliacijos aparato darbo. Artikuliacijos aparatas priklauso viršutinei kalbėjimo periferinio aparato daliai, jis apima burnos ertmės organus, nosiaryklę, skruostus, lūpas, apatinį žandikaulį (Požilenko, (Пожилenko, 2004)).

Įvairių negalių ir sutrikimų priežastis išsamiai aptarė Gudonis (1996). Kai kurios autoriaus nurodytos priežastys (įgimtose bei įgytos) gali nulemti ir dislalijos atsiradimą.

Garšvienė (1993) savo darbuose pažymi, kad sutrikimų priežasčių iš tiesų yra labai daug, jos suskirstomos į dvi grupes, kurios pateikiamos 5 paveiksle, sudarytame remiantis Garšviene (1993).

5 pav. Dislalijos atsiradimų priežastys

Iš 5 – amės paveiksle pateiktų kalbos sutrikimų priežasčių matyti, kad biologinės, socialinės dislalijos atsiradimo priežastys yra šios: bendras fizinis vaiko nusilpimas, sulėtėjusi psichinė raida, skurdi kalbinė aplinka, tėvų ar kitų nuolat su vaiku bendraujančių asmenų kalbėjimo trūkumai, dvikalbystė. Kita dislalijos priežastis – įvairūs anatominių-fiziologinių kalbėjimo mechanizmų defektai (pvz., dėl įgimtų dantų deformacijų, aukšto gomurio, netaisyklingo dantų sąkandžio, per didelio liežuvio ir t. t.).

Garšvienė, Ivoškuvienė (2003) teigia, jog kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimus, kai normali klausa ir normalus intelektas, galima klasifikuoti medicininiu ir psichologiniu pagrindu. Medicininis požiūris padeda nustatyti kalbos sutrikimų kilmę, o pedagoginis-

psichologinis – kalbos sutrikimo struktūrą. Dislalijos atsiradimo esmė tokia, kad vaikas dėl centrinio ar periferinio kalbėjimo aparato pažeidimo ar funkcinio sutrikimo negali artikuliuoti garsų arba taria juos netaisyklingai. Garsų tarimo trūkumų priežastis gali būti dantų, liežuvio, kietojo ar minkštojo gomurio pakitimai, artikuliacijos aparato raumenų inervacijos sutrikimai, netaisyklingos aplinkinių kalbos męgdžiojimas ir t. t.

Špokienė (2015), apibendrinusi įvairių autorių (Garšvienės, Mamonienės, Pečiulienės, Ivoškuvienės, Suveizdienės) darbus, išskiria dislalijos atsiradimo priežastis ir suskirsto jas į septynias grupes, jos pateikiamos 6 lentelėje, sudarytoje remiantis Špokiene (2015).

6 lentelė

Dislalijos atsiradimo priežastys

Eil. Nr.	Priežastys	Apibūdinimas
1.	Kalbos padargų trūkumai	• Per daug storas, mėsingas liežuvis • Trumpas liežuvio pasaitėlis • Per daug atsikišęs viršutinis arba apatinis žandikaulis • Netaisyklingas sąkandis • Netinkamai išaugę dantukai ar jų nebuvimas • Įgimti arba įgyti lūpų bei gomurio trūkumai (plyšiai, nesuaugimai) • Nepakankamas lūpų ir liežuvio judrumas
2.	Adenoidai, polipai	
3.	Nepakankamas bendras vaiko fizinis išsivystymas	
4.	Kūdikystėje ar ankstyvoje vaikystėje persirgtos sunkios ligos	
5.	Nepakankamai išlavėjusi foneminė klausa	Vaikai neskiria panašiai skambančių garsų, pvz.: s-š, z-ž, r- l, c-s, ir pan.)
6.	Netinkama kalbinė aplinka	• Suaugusieji neskatina vaiko taisyklingai kalbėti • Suaugusieji pamėgdžioja vaiko klaidingą tartį • Ilgalaikis vaiko bendravimas su mažesniais vaikais, kurių taisyklinga tartis dar nesusiformavusi • Šeimos narių kalbos trūkumai
7.	Paveldėjimas	

Garšvienė (1993) išskiria dislalijos atsiradimo priežastis, kurios gali būti biologinės ir socialinės: bendras fizinis vaiko nusilpimas dėl somatinių ligų intensyviai plėtojantis kalbai, sulėtėjusi psichinė raida, foneminės klausos trūkumai ir kitos. Vaikas gali nepažinti garsų pagal akustinius požymius arba nemokėti jų tarti. Esant foneminei artikuliacinei dislalijai ir foneminei akustinei dislalijai nėra organinių centrinės nervų sistemos trūkumų bei periferinio artikuliacijos aparato pakenkimų.

Apibendrinant galima teigti, kad dislalijos atsiradimo priežasčių yra daug. Vieni autoriai jas skirsto į organines (kalbos sutrikimai, kurie atsiranda dėl anatominių-fiziologinių kalbos

aparato trūkumų) ir funkcinės (sutrinka kalbos mechanizmų funkcija). Kiti – į socialines (skurdi kalbinė aplinka ir t. t.) ir anatomines – fiziologinių kalbėjimo mechanizmų defektus (dėl įgimtų dantų deformacijų, aukšto gomurio, netaisyklingo dantų sąkandžio ir t. t.). Treti skirsto į biologines ir socialines (bendras fizinis vaiko nusilpimas dėl somatinių ligų intensyviai plėtojantis kalbai, sulėtėjusi psichinė raida, foneminės klausos trūkumai). Tačiau esant dislalijai nėra organinių centrinės nervų sistemos trūkumų bei periferinio artikuliacijos aparato pakenkimų (Ivoškuvienė, 2014).

1.6. Logopedinės pagalbos ypatumai dislalijos atveju

Vaikų kalbos raida ir kokybė – visuomenei aktualus klausimas, į kurį stengiasi atsakyti lingvistai, pedagogai, psichologai. Vis dažniau kalbama apie tai, kad suaugusiųjų ir – ypač – vaikų kalba per pastarąjį dešimtmetį pastebimai skurdėja, lėčiau įsisavinama, sunkiau įgyjama kalbinių ir komunikacinių įgūdžių (Balčiūnienė, Kalninytė, 2013).

Bankauskienė, Jegelevičienė (2006) akcentuoja, jog pastebėjus, kad vaikas turi kalbos ir komunikacijos sutrikimų, jis paprastai siunčiamas pas ikimokyklinėje įstaigoje dirbantį logopedą, kuris, suteikdamas vaikui logopedinę pagalbą, ne tik padeda įveikti kalbos trūkumus, bet ir dalyvauja socialinės adaptacijos skatinimo procese.

Logopedo pagalba apima tokias svarbiausias veiklos sritis: įvertinimo ir specialiųjų ugdymosi poreikių nustatymo; specialiosios pedagoginės pagalbos strategijos kūrimo ir jos įgyvendinimo; pagalbos mokytojui (auklėtojui) pritaikant mokymo priemones, ugdymo turinį specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams; konsultavimo ir bendradarbiavimo su kitais ugdymo proceso dalyviais; ikimokyklinės ugdymo įstaigos bendruomenės švietimo (Ališauskas, Ališauskienė, Gerulaitis, Melienė ir kt., 2009).

Howel, Dean (1994) savo darbuose akcentuoja, jog įveikiant dislaliją, labai svarbu turėti visą reikiamą informaciją apie vaiko garsų ir žodžių tarimą, kad būtų galima atlikti analizę. Proceso analizė yra šiuo metu dažniausiai naudojama sistema tam, kad būtų galima apibūdinti sutrikdytą fonologiją ir parengti įveikimo planą. Volkova (Волкова, 2007) teigia, kad pagrindinis logopedinių pratybų tikslas esant dislalijai yra suformuoti taisyklingus garsų vartojimo įgūdžius kalboje. Norėdamas išmokti taisyklingai tarti fonemas, vaikas turi mokėti:

- atpažinti kalbos garsus ir jų nepainioti su panašiais (t. y. atpažinti raidę pagal girdimą garsą);
- atskirti suformuotą garsą nuo nesuformuoto;
- kontroliuoti tariamą garsą;
- užimti būtiną artikuliacinę poziciją, reikalingą garsui ištarti.

Garšvienė (1993) išskiria logopedinio darbo uždavinius įveikiant dislaliją: išmokyti taisyklingai tarti garsus, įtvirtinti jų vartojimą kalboje, įpratinti diferencijuoti fonemas tarpusavyje, skirti taisyklingą ir klaidingą tarimą. Visas dislalijos įveikimo darbas skirstomas į etapus. Paprastai aptariami parengiamasis, garso mokymo, įtvirtinimo, painiojamų fonemų diferencijavimo etapai.

Garšvienė, Ivoškuvienė (2003) akcentuoja, kad fonologinių kalbos sutrikimų atvejais ugdoma foneminė klausa ir mokoma garsų analizės. Autorių teigimu, vaikai nepajėgia kartu su kitais išmokyti atlikti žodžio garsų analizės (nustatyti kalbos garsų skaičiaus, sekos žodžiuose, skirti vienas fonemas nuo kitų ir pan.). Logopedui, tėvams tenka papildomai pratybose ir pateikiant individualias užduotis sistemingai ir nuosekliai mokyti:

- išgirsti įvairius kalbos garsus (ypač netinkamai tariamus) žodžiuose;
- nustatyti, ar žodžio pradžioje, ar viduryje, ar pabaigoje yra aptariamas garsas;
- suprasti, kuo (reikšme ir garsine sudėtimi) skiriasi panašūs žodžiai (padas ir batas);
- suvokti ir ištarti, kaip skambės žodis, jei vieną fonemą pakeistume kita;
- išvardyti, suskaičiuoti vis ilgesnių fonetinės rašybos žodžių garsus.

Autorių (Garšvienė, Ivoškuvienė, Howel, Dean, Volkova) teigimu, fonologinių kalbos sutrikimų turinčius vaikus tenka pratinti mokytis pamėgdžiojant ir savarankiškai tariant žodžius. Norimus išgirsti garsus rekomenduojama tarti tęsiamai. Tęsiamai gali būti tariami ir visi garsai. Naudotinas vaizdumas (tariant skiemenį pajusti žandikaulio judesį, analizuojant žodžius garsais, pateikti skiemenų garsų juostelių, schemų ir kitokių kuo įvairesnių garsų analizės bei sintezės užduočių).

Apibendrinant galima teigti, kad pagrindinis logopedinių pratybų tikslas, esant fonologiniams sutrikimams, yra sudaryti taisyklingus garsų vartojimo įgūdžius kalboje. Kad ikimokyklinio amžiaus vaikas išmokytų taisyklingai tarti garsus ir juos vartoti kalboje, yra skiriami keturi logopedinių pratybų etapai.

2 skyrius. FONEMINĖS AKUSTINĖS IR ARTIKULIACINĖS DISLALIJOS PAPLITIMAS TARP IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS SUTRIKIMŲ

2.1. Tyrimo organizavimas ir metodika

Norint įvertinti foneminės akustinės ir artikuliacinės dislalijos paplitimą tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos sutrikimų buvo pasirinktas kiekybinis tyrimo metodas – anketinė apklausa ikimokyklinio ugdymo įstaigų logopedams ir individualus vaikų vertinimas, remiantis pagrindiniais apklausos principais.

Anketinė apklausa – tai būdas duomenims gauti, pateikiant klausimų blokus, kurių pagal nurodytas taisykles užpildo klausiamasis (Tidikis, 2003). Anketinės apklausos metodas, atsižvelgiant į tyrimo tikslą, taikomas tiek pradiniam tyrimo etape, siekiant atskleisti respondentų nuomonę, nuostatas, požiūrį į tiriamą situaciją, problemą ir pan., tiek kaip pagrindinis metodas didelei respondentų imčiai. Tai kiekybinis metodas, todėl jo pagalba galima apklausti pakankamai didelę žmonių grupę (Kudinovienė, 2008).

Šiame tyrimo etape buvo naudojama nestandartizuota pusiau uždaro tipo anketa skirta logopedams. Anketoje respondentams buvo pateikta 17 uždaro tipo klausimų ir vienas atviro tipo klausimas (1 priedas). Anketą sudaro 2 blokai: demografinis ir diagnostinis.

7 lentelė

Anketos struktūra

Eil. Nr.	Blokas	Tikslas	Klausimai
1.	Demografinis	Surinkti informaciją apie tiriamuosius.	Lytis, amžius, darbo stažas, kvalifikacinė kategorija ir įstaiga, kurioje dirba
2.	Diagnostinis	Išsiaiškinti, ar ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje yra vaikų, turinčių fonologinių sutrikimų Išsiaiškinti dislalijos paplitimą tarp ikimokyklinių amžiaus vaikų Išsiaiškinti užduotis,	Fonologiniai sutrikimai: Ar įstaigoje, kurioje dirbate yra vaikų, turinčių fonologinių sutrikimų? Jeigu pasirinkote taip, tai kiek vaikų turi fonologinių sutrikimų? Kas nustatė fonologinius sutrikimus? Foneminės akustinės ir foneminės artikuliacinės dislalijų paplitimas ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje: Kokia, Jūsų nuomone, yra vyraujanti dislalijos rūšis jūsų įstaigoje? Kuris sutrikimas vyrauja esant foneminei akustinei dislalijai? Kuris sutrikimas vyrauja esant foneminei artikuliacinei dislalijai? Su kokiais sunkumais susiduriate nustatant dislalijas? Foneminės akustinės ir foneminės artikuliacinės

	kurias skiria logopedai dislalijai atpažinti Atskleisti priežastis, kurios lėmė dislalijos atsiradimą?	dislalijų atpažinimas: Kokias užduotis skirate smulkiajai motorikai įvertinti? Kokiais būdais vertinate tartį? Kokias užduotis skirate girdimajam suvokimui vertinti? Kokias užduotis skirate burnos judesiams (praksijai) įvertinti? Kokias papildomas užduotis skirate vaikams įveikiant dislaliją? Priežastys, lėmusios vaikų dislalijų atsiradimą: Gal žinote priežastis, kas lėmė vaikų dislalijų atsiradimą?
--	--	--

Respondentai į daugumą anketoje pateiktų klausimų turėjo atsakyti x, pažymėdami jiems tinkantį atsakymo variantą. Atsakydami į klausimus, respondentai galėjo pažymėti visus jiems tinkančius atsakymų variantus, įrašyti galimus savo atsakymus bei išsakyti savo nuomonę.

Tyrimo duomenys analizuojami taikant aprašomosios statistikos metodą. Tai duomenų sisteminimo ir grafinio vaizdavimo metodas, kuris leidžia daryti pagrįstas išvadas apie nagrinėjamas savybes (Valackienė, 2005). Empiriniai duomenys buvo apdoroti, susisteminti ir grafiškai pavaizduoti naudojant Windows Microsoft Office Excel 2007 bei Windows Microsoft Office Word 2007 programas. Atviram anketos klausimui analizuoti taikytas content (turinio) analizės metodas.

Individualus vaikų vertinimas, remiantis pagrindiniais apklausos principais. Vaikų kalbos vertinimas, kuris paruoštas pagal Kalbos tyrimo metodinę priemonę (Gaulienė, Giedrienė, Grikainienė, 2000) buvo suskirstytas į keturias grupes (2 priedas), kurios pateikiamos 8 lentelėje.

8 lentelė

Vaikų kalbos vertinimo struktūra

Eil. Nr.	Grupė	Tikslas
1.	Smulkiosios motorikos vertinimas	Norint atlikti smulkiosios motorikos įvertinimą, parengta 10 užduočių. Jomis buvo siekiama išsiaiškinti gebėjimą atlikti užduotis viena ranka ir vienu metu abiem rankomis, taip pat vertinamas judesių tikslumas (2 priedas, 1 dalis).
2.	Burnos judesių (praksijos) įvertinimas	Burnos judesių (praksijos) įvertinimu siekiama apžiūrėti vaikų artikuliacijos organus, liežuvio judrumą, lūpų judesius. Ikimokyklinio amžiaus vaikų burnos judesių (praksijos) įvertinimui buvo parengta 11 užduočių (2 priedas, 2 dalis).
3.	Tarties vertinimas	Tarties vertinimu buvo siekiama išsiaiškinti vaikų tarimą. Vertinimas buvo suskirstytas į tris grupes: garsų tarimas žodžiuose (tariant paskui tiriantįjį), sudėtingos sandaros žodžių ištarimas (paskui tiriantįjį) ir skiemenų tarimas (2 priedas, 3 dalis).

4.	Girdimojo suvokimo vertinimas	Girdimojo suvokimo vertinimu siekiama apibūdinti vaikų foneminę klausą. Ikimokyklinio amžiaus vaikų girdimojo suvokimo vertinimui buvo parengtos 5 užduotys (2 priedas, 4 dalis).
----	-------------------------------	--

Tyrimo duomenys buvo apdoroti, susisteminti ir grafiškai pavaizduoti naudojant Windows Microsoft Office Excel 2007 bei Windows Microsoft Office Word 2007 programas.

2.2. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 102 logopedės, dirbančios Kauno miesto ikimokyklinėse ugdymo įstaigose. Iš viso buvo paruošta ir išdalinta 110 anketų, tačiau buvo grąžintos 102. Tyrimas buvo atliktas 2015 metų vasario – kovo mėn. Logopedai buvo pasirinkti tikimybinės atrankos metodu, kadangi visi logopedai, dirbantys ikimokyklinėse ugdymo įstaigose, turėjo galimybę dalyvauti tyrime.

Taip pat tyrime dalyvavo 61 ikimokyklinio amžiaus vaikas, lankantis Kauno lopšėlį – darželį „Rasytė“, Kauno mokyklą – darželį „Šviesa“, Kauno vaikų darželį „Šarkelė“, ir Kauno vaikų darželį „Šnekučių“. Vaikai buvo pasirinkti atsitiktinai (daugiausiai iš priešmokyklinių grupių), kurie lankė darželį tuo metu. Tyrimas buvo atliktas 2015 metų kovo mėn.

2.3. Tyrimų rezultatų analizė

2.3.1. Logopedų apklausos rezultatų analizė

Socialinė – demografinė tiriamųjų charakteristika pateikiama 9 lentelėje.

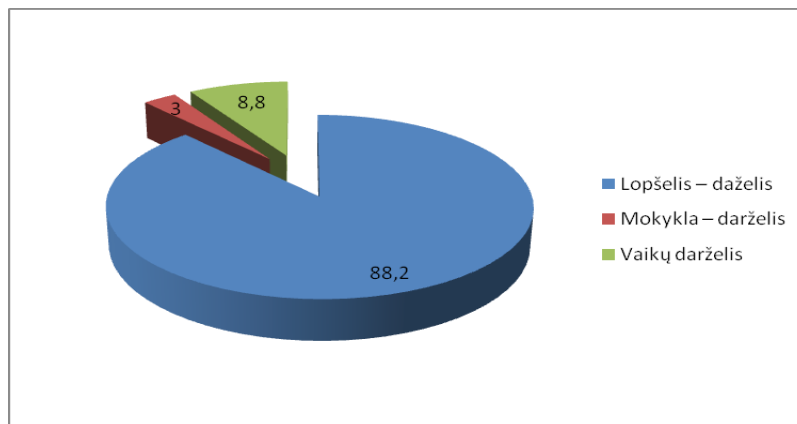
9 lentelė

Demografiniai tiriamųjų duomenys, %					
Lytis					
Lytis	Moteris			Vyras	
	100,0			0,0	
Kvalifikacinė kategorija					
Logopedė	Vyr. logopedė	Logopedė metodininkė		Logopedė ekspertė	
27,2	31,5	41,3		0,0	
Amžius					
21-30	31-40	41-50	51-60	60 ir daugiau	
15,2	25,0	32,6	22,8	4,4	
Darbo stažas					
0-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60
28,3	32,6	26,1	11,9	0,0	1,1

Tyrimo dalyvavo tik moterys. Imtyje dominuoja logopedės – metodininkės. Daugiau nei trečdalis apklaustųjų buvo vyr. logopedės. Tyrimo nedalyvavo nei viena logopedė ekspertė.

Dauguma respondentų amžiaus vidurkis nuo 41 iki 50 metų. Mažiausia apklaustųjų dalis buvo 60 metų ir vyresni. Imtyje dominuoja respondentai turintys 11-20 metų darbo stažą. Beveik trečdalis logopedų turėjo iki 10 metų ir 21-30 metų darbo stažą.

Logopedai dirba įvairiose institucijose, todėl tyrimo metu svarbu išsiaiškinti įstaigą, kurioje dirba respondentai. Tyrimo duomenys pateikiami 6 paveiksle.

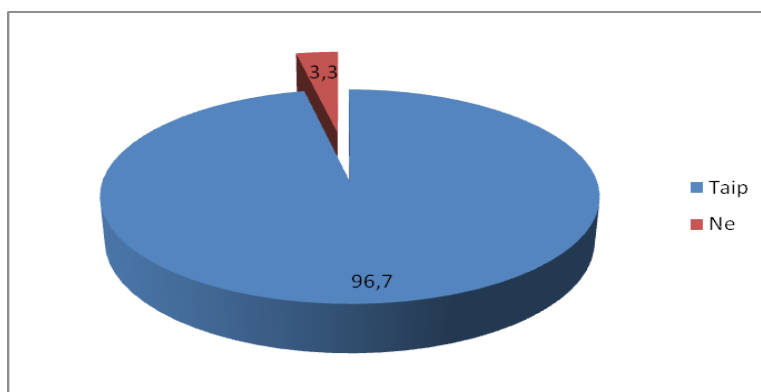

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo vietą, %

6 paveiksle pateikti tyrimo duomenys atskleidė, kad dauguma tyrime dalyvavusių logopedų dirba lopšeliuose – darželiuose. Beveik dešimtadalis apklaustųjų dirba vaikų darželiuose ir tik labai nedidelė dalis logopedų dirba mokyklose – darželiuose.

Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus galima teigti, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos sutrikimų yra lopšelyje – darželyje, kadangi dauguma ikimokyklinių įstaigų pasivadinusios „Lopšeliais – darželiais“.

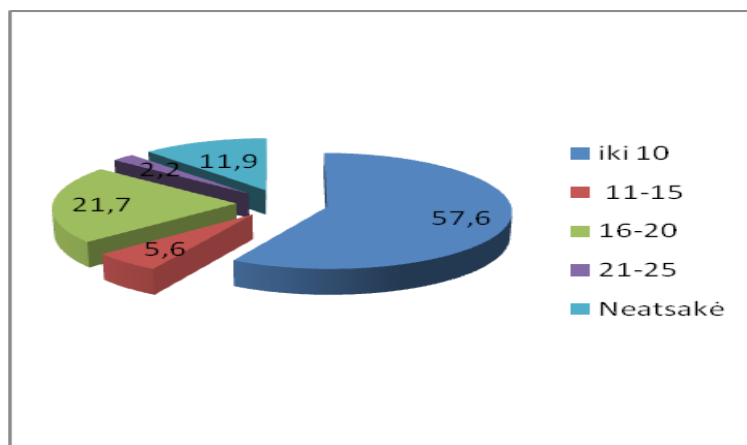
Laiku nustatius kalbos sutrikimus, galima sėkmingai juos įveikti, todėl tyrimo metu domėtasi, ar įstaigoje, kurioje dirba logopedai yra vaikų, turinčių fonologinių sutrikimų. Tyrimo duomenys pateikiami 7 paveiksle.

7 pav. Fonologinių sutrikimų paplitimas ikimokyklinėse įstaigose, %

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ikimokyklinėse ugdymo įstaigose yra vaikų, turinčių fonologinių sutrikimų. Tik labai maža dalis respondentų teigė, kad įstaigoje, kurioje dirba nėra vaikų, turinčių fonologinių sutrikimų.

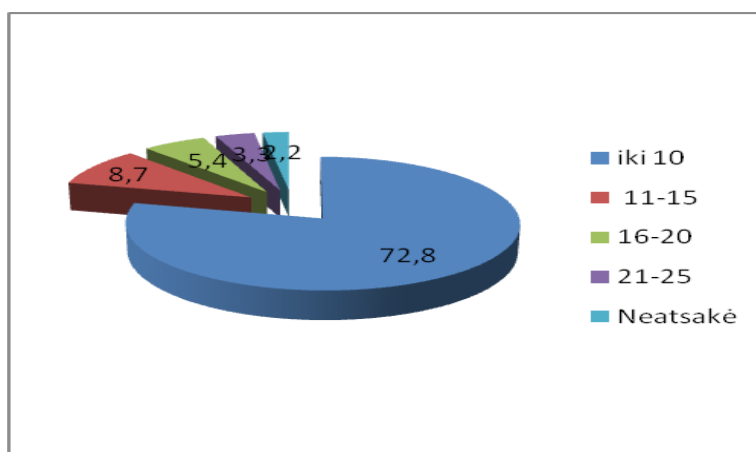
Išsiaiškinus, kad ikimokyklinėse ugdymo įstaigoje yra vaikų, turinčių fonologinių sutrikimų, buvo svarbu sužinoti, kiek yra vaikų, turinčių foneminę akustinę dislaliją. Duomenys pateikiami 8 paveiksle.

8 pav. Foneminės akustinės dislalijos paplitimas, %

Apklaustos rezultatai atskleidė, kad beveik pusė respondentų foneminę akustinę dislaliją turi iki 10 kiekvienoje ikimokyklinėje ugdymo įstaigose esančių vaikų. Daugiau nei penktadalis respondentų akcentavo, kad kiekvienoje ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje 16-20 vaikų, turi foneminę akustinę dislaliją. Ir tik labai maža dalis apklaustųjų teigė, jog kiekvienoje ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje yra 11-15 vaikų, turinčių foneminę akustinę dislaliją. Daugiau nei dešimtadalis logopedų neįvardijo vaikų skaičiaus, turinčių foneminę akustinę dislaliją.

Tyrimu siekta sužinoti, kiek yra vaikų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją. Duomenys pateikiami 9 paveiksle.

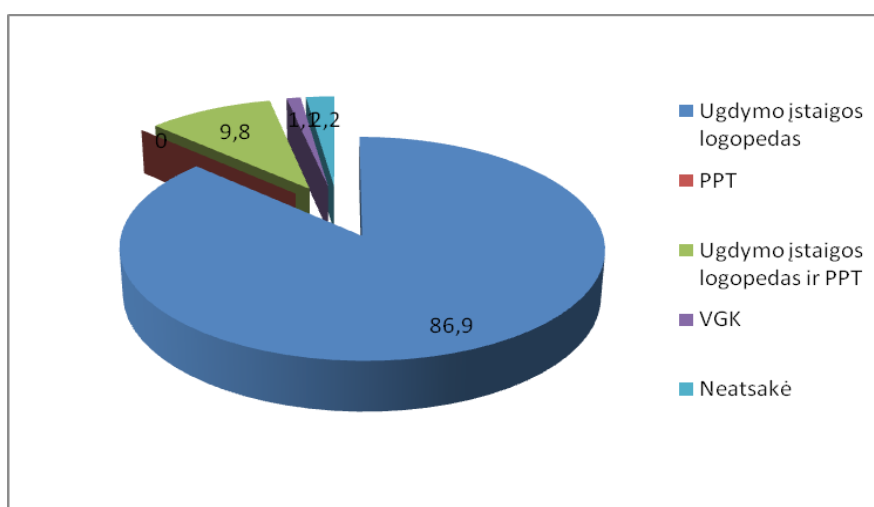
9 pav. Foneminės artikuliacinės dislalijos paplitimas, %

Dauguma logopedų teigė, kad foneminę artikuliacinę dislaliją turi iki 10 vaikų kiekvienoje ikimokyklinėje ugdymo įstaigose. Beveik dešimtadalis apklaustųjų manė, jog kiekvienoje ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje yra 11-15 vaikų, turinčių foneminę artikuliacinę

dislaliją. Mažiausiai respondentai akcentavo, jog 21-25 vaikai turintys foneminę artikuliacinę dislaliją yra ikimokyklinėje ugdymo įstaigose.

Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus, matyti, kad kiekvienoje ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje yra daugiausiai iki 10 vaikų, turinčių foneminę akustinę ir foneminę artikuliacinę dislalijas.

Fonologinis kalbos sutrikimas pasireiškia, kai netaisyklingai tariamas garsas, vienas garsas keičiamas kitu. Vaikas blogai skiria kalbos garsus, sunkiai mokosi rašyti ir skaityti, todėl tyrimo metu domėtasi, kas vaikams nustatė fonologinius sutrikimus. Gauti tyrimo duomenys pateikiami 10 paveiksle.

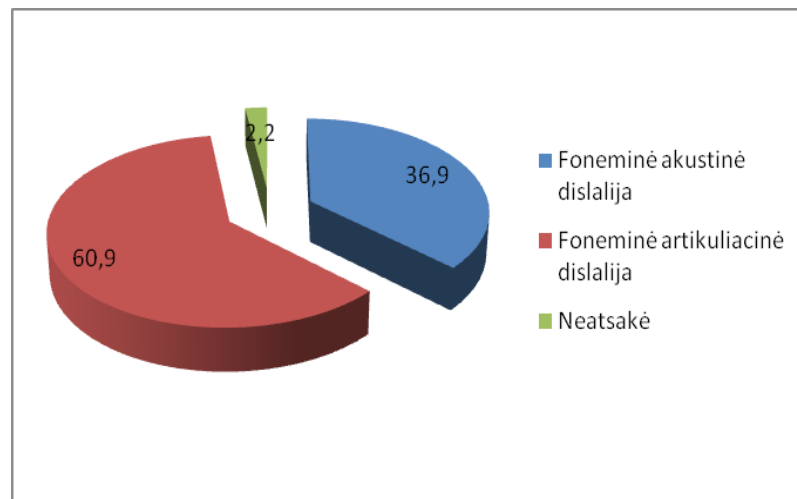

10 pav. Fonologinių sutrikimų nustatymas, %

Apklausos rezultatai atskleidė, jog fonologinius sutrikimus vaikams nustato ugdymo įstaigos logopedas. Beveik dešimtadalis respondentų teigė, kad vaikų fonologinius sutrikimus nustato ugdymo įstaigos logopedas ir PPT dirbantys specialistai. Nei vienas tyrime dalyvavęs logopedas neįvardijo, jog vaikų fonologinius sutrikimus nustato tik PPT dirbantys specialistai. Tik labai nedidelė dalis logopedų į šį klausimą neatsakė.

Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad ikimokyklinėse ugdymo įstaigose logopedai yra atsakingi už vaikų kalbos sutrikimų nustatymą ir įveikimą.

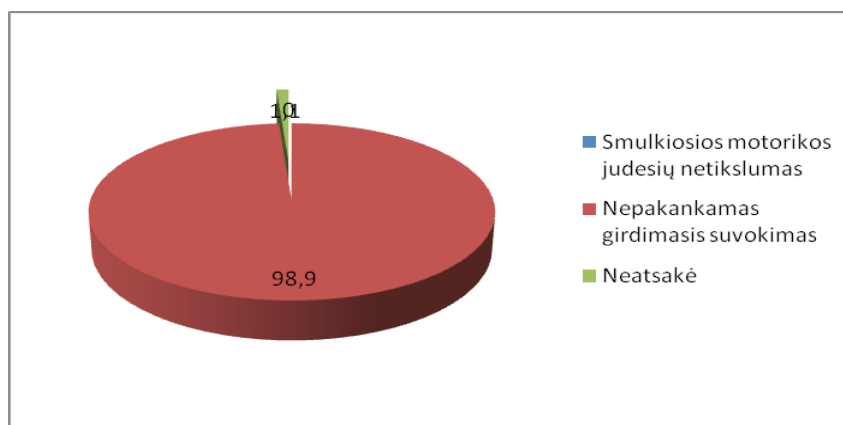
Kitu klausimu buvo siekiama sužinoti: „Kokia vyraujanti dislalijos rūšis yra ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje?“ Gauti tyrimo duomenys pateikiami 11 paveiksle.

11 pav. Ikimokyklinėse ugdymo įstaigose vyraujanti dislalijos rūšis, %

Iš gautų apklausos duomenų matyti, kad ikimokyklinėse ugdymo įstaigose vyrauja foneminė artikuliacinė dislalija, dėl šios priežasties vaikams atsiranda garsų tarimo trūkumai ir, kaip antrinis sutrikimas, pasireiškia nepakankamai išlavėjusi foneminė klausos. Daugiau nei trečdalis respondentų teigė, kad ikimokyklinėse ugdymo įstaigose vyrauja foneminė akustinė dislalija, dėl šios priežasties vaikai nesugeba atrinkti reikiamos informacijos pagal fonemų akustinius požymius, taip pat vaikai neskiria fonemų, pagal kurį nors vieną akustinį požymį. Labai nedidelė dalis apklaustųjų neįvardijo, kokia ikimokyklinėse ugdymo įstaigose vyrauja dislalijos rūšis. Tai gali reikšti, kad logopedams sunku skirti foneminę akustinę ir foneminę artikuliacinę dislalijas.

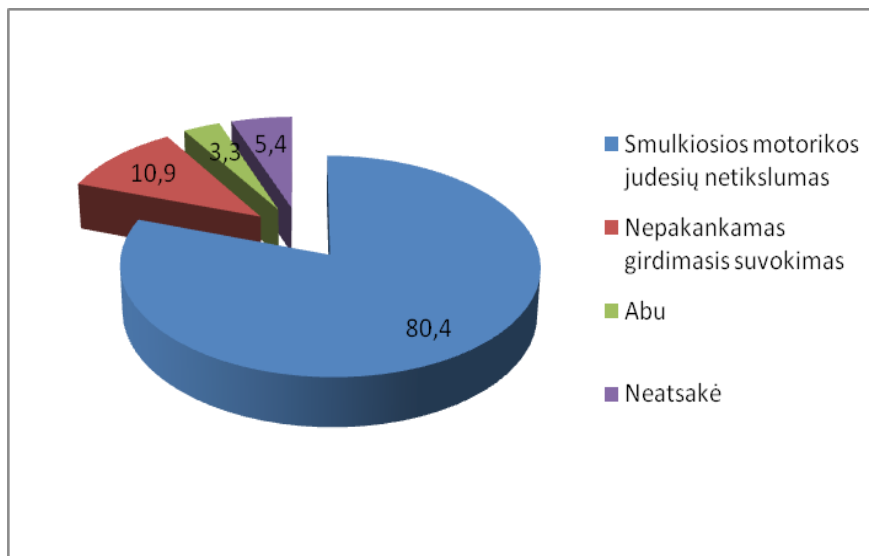
Nuo ankstyvojo amžiaus dauguma vaikų lanko ugdymo institucijas, kur vyksta tikslingai organizuotas pedagoginis procesas. Ypatingą reikšmę tolesniam mokymuisi mokykloje, asmenybės raidai ir integracijai į visuomenę turi kalbos sutrikimų turinčių vaikų ugdymas ikimokykliniame amžiuje (Juodaitytė, 2003). Todėl tyrimo metu svarbu išsiaiškinti: „*Kuris sutrikimas vyrauja esant foneminei akustinei dislalijai?*“ Gauti tyrimo duomenys pateikiami 12 paveiksle.

12 pav. Sutrikimas, vyraujantis esant foneminei akustinei dislalijai, %

Visi tyrime dalyvavę logopedai teigė, kad esant foneminei akustinei dislalijai yra nepakankamas vaikų girdimasis suvokimas, todėl galima teigti, kad logopedas per logopedines pratybas turi ugdyti vaikų foneminę klausą. Keli logopedai į šį klausimą neatsakė.

Taip pat tyrimo metu domėtasi: „Kuris sutrikimas vyrauja esant foneminei artikuliacinei dislalijai?“ Gauti tyrimo duomenys pateikiami 13 paveiksle.

13 pav. Sutrikimas, vyraujantis esant foneminei artikuliacinei dislalijai, %

13 paveiksle pateikti apklausos duomenys atskleidė daugumos logopedų nuomonę, jog, esant foneminei artikuliacinei dislalijai, vaikams būdingas smulkiosios motorikos judesių netikslumas. Dešimtadalis respondentų teigė, kad esant foneminei artikuliacinei dislalijai vaikams būdingas nepakankamas girdimasis suvokimas. Nedidelė dalis apklaustųjų akcentavo, jog esant foneminei artikuliacinei dislalijai yra būdingi abu šie sutrikimai.

Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad esant foneminei artikuliacinei dislalijai vaikai turi nepakankamą smulkiosios motorikos išlavėjimą, todėl galima daryti prielaidą, kad lavinant smulkiosios motorikos sistemos sritis, vaikų foneminė artikuliacinė dislalija gali būti greičiau įveikiama.

Logopedai, nustatydami vaikų kalbos sutrikimus, susiduria su tam tikrais sunkumais, kurie pateikiami 10 lentelėje.

10 lentelė

Sunkumai su kuriais susiduria logopedai nustatant dislalijas, %

Sunku nustatyti girdimojo suvokimo lygį	Sunku nustatyti pirštų judesių tikslumą	Sunku nustatyti burnos judesių tikslumą	Sunku išgirsti tariamus garsus	Nesunku nustatyti	Neatsakė
69,6	7,6	14,1	4,3	3,3	1,1

Anketinės apklausos rezultatai atskleidė, kad daugumai logopedų, atpažįstant dislalijas, sunku nustatyti girdimojo suvokimo lygį, taip teigė dauguma apklaustųjų. Daugiau nei dešimtadalis respondentų nurodė, kad, atpažįstant dislalijas, sunku nustatyti burnos judesių tikslumą. Beveik dešimtadalis logopedų akcentavo, jog nustatant dislalijas sunku nustatyti pirštų judesių tikslumą. Tik labai nedidelė dalis respondentų tyrimo metu teigė, kad atpažįstant dislalijas sunkumų nepatiria, todėl galima daryti prielaidą, jog šie logopedai turi didelę darbo patirtį ir stažą.

Iš gautų tyrimo rezultatų matyti, kad logopedams, atpažįstant dislalijas, sunkiausia nustatyti girdimojo suvokimo lygį. Garšvienė, Ivoškuvienė (2003) teigia, kad sutrikus girdimajam suvokimui, vaikai negeba diferencijuoti iš klausos panašiai skambančių fonemų, neišmoksta pažinti garsų, nors toninė klausa pilnavertė.

Analizuojant pastarųjų metų publikacijas ir tyrimus galima konstatuoti, kad smulkioji motorika lavinama specialiaisiais pratimais ir žaidimais. Taigi smulkiosios motorikos lavėjimą lemia ne tik fiziologiniai ar psichologiniai vaikų amžiaus ypatumai. Smulkiosios motorikos raidą veikia ir ugdymo aplinka, edukacinė sistema, fizinės veiklos pobūdis (Sipavičienė Klizienė Matulaitytė Astrauskienė, 2013). Todėl, atliekant tyrimą, svarbu išsiaiškinti: „Kokias užduotis skiria logopedai smulkiajai motorikai įvertinti?“. Respondentams pateikta dešimt smulkiosios motorikos užduočių ir prašoma prie kiekvienos pažymėti labiausiai tinkantį atsakymo variantą. Tyrimo duomenys pateikiami 11 lentelėje.

11 lentelė

Užduotys, kurios skiriamos smulkiajai motorikai įvertinti, %			
Teiginiai	Atsakymai		
	Taip	Ne	Nežinau
Sulenkti abiejų rankų pirštus į kumščius ir atkišti į priekį rodomąjį ir mažąjį pirštus	61,9	30,4	7,7
Nykštį glausti su kitų pirštų pagalvėlėmis, sudarant žiedus (viena ranka ir abiem rankomis kartu)	91,3	8,7	0,0
Žaidimas „Abiejų rankų pirštukai sveikinasi“: glausti nykštį su nykščiu, smilių su smiliumi...	93,5	6,5	0,0
Segti skalbinių segtukus ant kartoninės kortelės	61,9	36,9	1,2
Smėlyje piešti saulę	52,2	45,7	2,1
Žaidimas „Suvarstyk batuką“	63,4	31,2	5,4
Suverti žiedus – karoliukus (10 vnt.) ant virvutės	68,7	24,5	6,8
Ištiesti ranką ir užlenkti visus pirštus paeiliui	85,1	9,9	5,0
Žaidimas „Paukščiai lesa“. Trimis pirštais nuo stalo rinkti pupas (10 vnt.) ir dėti į dėžutę	60,1	39,9	0,0
Užmauti žiedus ant stovelio	89,7	8,1	2,2

11 lentelėje pateikti tyrimo duomenys atskleidė, kad dauguma logopedų smulkiajai motorikai įvertinti vaikams skiria *Žaidimą*: „Abiejų rankų pirštukai sveikinasi“, taip pat pratimą

Nykštį glausti su kitų pirštų pagalvėlėmis, sudarant žiedus (viena ranka ir abiem rankomis kartu), todėl galima teigti, kad ugdant smulkiąją motoriką, plėtojasi ir vaikų kalba. Kavaliauskienė (2011) teigia, jog aktyvinamos pirštukų pagalvėlės skatina vaiko kalbą, nes jose esantys centrai susiję su galvos smegenų zonomis, atsakingomis už kalbą, o kai kurie pirštų ir riešo judesiai susiję su aplinkos suvokimu, intelektine smegenų veikla. Šiek tiek mažiau respondentų akcentavo, jog smulkiajai motorikai įvertinti dažniausiai vaikų prašo užmauti žiedus ant stovėlio, taip pat ištiesti ranką ir užlenkti visus pirštus paeiliui. Mažiausiai respondentai akcentavo, jog smulkiajai motorikai įvertinti prašo vaikų smėlyje piešti saulę, galima daryti išvadą, kad įstaigos neturi įsigijusios arba nenaudoja Šviesos – smėlio stalo.

Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus galima teigti, kad smulkioji motorika ir kalbiniai vaikų gebėjimai yra tarpusavyje susiję, todėl smulkiosios motorikos įvertinimas padeda logopedams nustatyti dislalijos rūšį ir parengti įveikimo planą. Panašius tyrimo rezultatus pateikė ir Kaffemanienė su Reseckiene (2008), kurios atlikusios tyrimą nustatė, jog vaikų kalbiniai gebėjimai (kalbos supratimas, ekspresyvioji kalba) labai glaudžiai siejasi su smulkiosios ir bendrosios motorikos lavėjimu. Smulkiosios motorikos neišlavėjimai – tai vienas iš požymių, patvirtinančių foneminę artikuliacinę dislaliją. Nustatyta, kad ankstyvasis smulkiosios ir bendrosios motorikos gebėjimų įvertinimas ir lavinimas gali būti tikėtinų kalbos raidos sutrikimų prevencijos priemonė.

Vaikų, turinčių kalbos sutrikimų kasmet daugėja, todėl tyrimo metu domėtasi, kokiais būdais logopedai vertina tartį. Respondentams pateikti septyni vertinimo būdai ir prašoma prie kiekvieno pažymėti labiausiai tinkantį atsakymą. Tyrimo duomenys pateikiami 12 lentelėje.

12 lentelė

Būdai tarties vertinimui, %

Teiginiai	Atsakymai		
	Taip	Ne	Nežinau
Kartoti nurodytus garsus	95,1	4,9	0,0
Kartoti skiemenis	91,4	7,4	1,2
Kartoti žodžius	97,4	2,6	0,0
Kartoti sudėtingos struktūros žodžius	89,1	7,2	3,7
Kartoti sakinį	89,4	10,6	0,0
Sugalvoti sakinį su žodžiu, kuriame yra nurodytas garsas	79,9	18,1	2,0
Sugalvoti sakinį pagal siužetinį paveikslėlį	93,1	6,9	0,0

Anketinės apklausos duomenys atskleidė, kad dauguma ikimokyklinio ugdymo įstaigų logopedų, vertindami vaikų tartį, prašo vaikų *kartoti žodžius*, taip pat *kartoti nurodytus garsus*, bei *sugalvoti sakinį pagal siužetinį paveikslėlį*. Mažiausiai kartų logopedai minėjo, jog vertindami vaikų tartį, prašo vaikų *sugalvoti sakinį su žodžiu, kuriame yra nurodytas garsas*.

Foneminė klausa ir gerai funkcionuojanti girdimojo suvokimo sistema suteikia pagrindą plėtotis sakytinei ir rašytinei kalbai. Todėl tyrimo metu svarbu išsiaiškinti, kokias užduotis skiria logopedai girdimajam suvokimui vertinti. Respondentams pateiktos penkios užduotys girdimajam suvokimui vertinti ir prašoma prie kiekvieno pažymėti labiausiai tinkantį atsakymo variantą. Tyrimo duomenys pateikiami 13 lentelėje.

13 lentelė

Užduotys skiriamos girdimajam suvokimui vertinti, %

Teiginiai	Atsakymai		
	Taip	Ne	Nežinau
Išgirsti, ar yra nurodytas garsas garsų eilėje	91,4	8,6	0,0
Išgirsti, ar yra nurodytas garsas skiemenyse	95,4	4,6	0,0
Išgirsti, ar yra nurodytas garsas žodžiuose	92,3	6,1	1,5
Pasakyti pirmą garsą žodyje	93,5	6,5	0,0
Išskirti paronimus (žodžius, panašius garsų sudėtimi)	89,7	6,4	3,9

Dauguma tyrime dalyvavusių logopedų teigė, kad girdimajam suvokimui vertinti vaiko prašo *išgirsti ar yra nurodytas garsas skiemenyse*, prašo *pasakyti pirmą garsą žodžiuose* ir vaiko prašo *išgirsti ar yra nurodytas garsas žodžiuose*. Galima teigti, jog vaikai, kurie turi neišlavintą foneminę klausą, atlikdami šias užduotis daro įvairių garsų keitimo klaidų. Mažiausiai respondentai akcentavo, jog girdimajam suvokimui vertinti, vaiko prašo *išskirti žodžius, panašius garsų sudėtimi (paronimus)*, todėl galima teigti, kad ši užduotis vaikams sunkiai sekasi. Logopedams tenka pirmiausia taikyti lengvesnes ir vaikams suprantamas užduotis.

Atliekant vaiko kalbos tyrimą, būtina įvertinti artikuliacijos aparatą, todėl tyrimo metu domėtasi, kokias užduotis skiria logopedai vaikų burnos judesiams (praksijai) įvertinti. Respondentams pateikta dešimt užduočių ir prašoma prie kiekvienos pažymėti labiausiai tinkantį atsakymo variantą, kurie pateikti 14 lentelėje.

14 lentelė

Užduotys skiriamos burnos judesiams (praksijai) įvertinti, %

Teiginiai	Atsakymai		
	Taip	Ne	Nežinau
Suraukti lūpas (dūda)	91,4	8,6	0,0
Pakaitomis padaryti dūdą ir šypseną	89,4	6,2	4,4
Išpūsti skruostus	93,5	6,5	0,0
Liežuviu pasiekti viršutinę lūpą	95,6	4,4	0,0
Pliaukšėti liežuviu	85,7	9,9	4,4
Aplaižyti lūpas	98,1	1,9	0,0
Greitai sukinėti liežuvį į šalis	96,2	3,8	0,0
Liežuvio galiuku pastumti skruostą	85,3	8,1	6,6
Iškištą liežuvį lenkti link smakro	87,5	9,4	3,1
Parodyti, kaip užpūsti žvakę	94,1	5,9	0,0

14 lentelėje pateikti tyrimo duomenys atskleidė, kad dauguma logopedų burnos judesiams (praksijai) įvertinti prašo vaikų *aplaižyti lūpas, greitai sukinėti liežuvį į šalis, liežuvio pasiekti viršutinę lūpą ir parodyti, kaip užpūsti žvakę*. Truputį mažiau respondentų teigė, kad burnos judesiams (praksijai) įvertinti vaikų prašo *išpūsti skruostus ir suraukti lūpas (dūda)*. Mažiausiai respondentai minėjo, kad burnos judesiams (praksijai) įvertinti prašo vaikų *liežuvio galiuku išpūsti skruostą*.

Apibendrinant gautus tyrimo rezultatus galima teigti, kad vaikų kalbai yra svarbi artikuliacijos organų veikla, todėl logopedai skiria įvairias užduotis burnos judesiams (praksijai) įvertinti: aplaižyti lūpas, greitai sukinėti liežuvį į šalis, liežuvio pasiekti viršutinę lūpą, parodyti, kaip užpūsti žvakę.

Atviram anketos klausimui analizuoti taikytas content (turinio) analizės metodas. Logopedų buvo prašoma įvardinti, kokias papildomas užduotis skiria vaikams vertindami dislaliją. 15 lentelė rodo, kad buvo išskirta viena kategorija „Žaidimų taikymas“, apibūdinanti, respondentų nuomonę, apie papildomas užduotis vertinant dislaliją.

15 lentelė

Logopedų skiriamos papildomos užduotys vertinant dislaliją, (N=102)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Žaidimų taikymas	Stalo žaidimai	„<...> Taikau stalo žaidimus <...>“.
	Mokomieji žaidimai	„<...> Taikau informacines technologijas, dažniausiai mokomuosius žaidimus <...>“.
	Logoritmikos užsiėmimai	„<...> Jungiant kalbą, muziką, judesį lavinama kalbos ritmika, tempas, foneminė klausla <...>“.

Žaidimų taikymo kategorija apibūdinama trejomis subkategorijomis: „stalo žaidimai“, „mokomieji žaidimai“ ir „logoritmikos užsiėmimai“.

Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus galima teigti, kad ikimokyklinio amžiaus vaikams yra labai svarbūs žaidimai, todėl logopedai taikydami įvairius žaidimus ugdo vaikų smulkiąją motoriką, kalbą, mąstymą, vaizduotę ir taip papildomai gali įvertinti dislaliją. Anot Žukauskienės (2012) žaidimų metu vaikai įgyja naujų gebėjimų, įgūdžių, vertybių, naujos patirties, ugdoma motorika, kalba, vaizduotė, lavinami protiniai sugebėjimai, įsisąmoninamos elgesio normos, taisyklės, vertybės. Logoritmikos užsiėmimuose logopedai gali įvertinti vaikų motoriką, tempą, ritmo pajautimą, taip pat vaikų kvėpavimą, balsą, foneminę klausą, todėl galima teigti, jog visa tai padeda greičiau pasiekti norimo rezultato – taisyklingos kalbos.

Autoriai (Garšvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Ivoškuvienė, Suveizdienė) savo darbuose išskiria įvairias dislalijų atsiradimo priežastis, todėl tyrimo metu buvo domėtasi, logopedų nuomone, apie dislalijų atsiradimą. Respondentams buvo pateikti aštuoni teiginiai ir prašoma

prie kiekvieno pažymėti labiausiai tinkantį atsakymo variantą. Tyrimo duomenys pateikiami 16 lentelėje.

16 lentelė

Priežastys lemiančios vaikų dislalijų atsiradimą, %

Teiginiai	Atsakymai		
	Taip	Ne	Nežinau
Kalbėjimo padargų trūkumai	100,0	0,0	0,0
Adenoidai, polipai	51,2	31,4	17,4
Nepakankamas bendras vaiko fizinis išsivystymas	62,1	24,5	13,4
Kūdikystėje ar ankstyvoje vaikystėje persirgtos sunkios ligos	71,8	22,4	5,8
Nepakankamai išlavėjęs girdimasis suvokimas	84,3	14,1	1,6
Netinkama kalbinė aplinka	75,7	19,4	4,9
Paveldėjimas	72,3	21,5	6,2
Socialinės – psichologinės priežastys	69,8	28,1	2,1

Visi tyrime dalyvavę logopedai teigė, kad dislalijų atsiradimą lemia kalbėjimo padargų trūkumai, todėl galima teigti, jog tai yra kliūtis kalbėjimo suprantamumui. Dauguma respondentų teigė, kad dislalijų atsiradimą lemia nepakankamai išlavėjusi foneminė klausa, todėl vaikams atsiranda garsų tarimo trūkumai. Šiek tiek mažiau apklaustųjų akcentavo, jog dislalijų atsiradimą lemia netinkama kalbinė aplinka, todėl galima daryti prielaidą, kad šios priežastys atsiranda dėl to, jog tėvai neskatina vaiko taisyklingai kalbėti, patys šeimos nariai turi kalbos trūkumų, dėl to, kad suaugusieji pamėgdžioja vaiko klaidingą tartį ir t.t. Truputį mažiau apklaustųjų teigė, kad dislalijų atsiradimą lemia paveldėjimas. Daugiau nei puse respondentų įvardijo kūdikystėje ar ankstyvoje vaikystėje persirgtas sunkias ligas. Mažiausiai tyrimo metu buvo minimi adenoidai ir polipai, kaip dislalijų atsiradimo priežastis.

Apibendrinčius gautus tyrimo rezultatus ir išanalizavus mokslinę literatūrą galima teigti, jog dislalijos atsiradimo priežastys gali būti įvairios: kalbėjimo padargų trūkumai, nepakankamai išlavėjęs girdimasis suvokimas, socialinės – psichologinės priežastys, paveldėjimas, kūdikystėje ar ankstyvoje vaikystėje persirgtos sunkios ligos, netinkama kalbinė aplinka ir t.t.

2.3.2. Individualaus vaikų vertinimo rezultatų analizė

2.3.2.1. Smulkiosios motorikos vertinimas

Vaikų demografinė charakteristika pateikiama 17 lentelėje.

17 lentelė

Vaikų demografinė charakteristika, %			
Lytis			
Mergaitė		Berniukas	
42,8		57,2	
Amžius			
5 metai	6 metai		7 metai
44,6	53,6		1,8
Ikimokyklinės įstaigos lankymas			
1 metai	2 metai	3 metai	4 metai
1,8	48,2	33,9	16,1

Daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių vaikų buvo berniukai, o mergaičių buvo – mažiau nei pusė. Imtyje dominuoja 6 metų amžiaus vaikai. Ir tik labai nedidelė dalis vaikų buvo 7 metų amžiaus. Dauguma vaikų ikimokyklinę ugdymo įstaigą lanko dvejus metus. Daugiau nei trečdalis vaikų ikimokyklinę ugdymo įstaigą lanko trejus metus. Mažiausia vaikų dalis buvo ikimokyklinę ugdymo įstaigą lankantys vienerius metus.

Susiformavus bendrajai motorikai, jos pagrindu pamažu pradeda lavėti smulkioji motorika. Norint įvertinti smulkiąją motoriką vaikams pateikta 10 užduočių, kurios buvo vertintos taip: 0 – neatlieka, 1 – sunkiai, 2 – vidutiniškai, 3 – gerai. Tyrimo duomenys pateikiami 18 lentelėje.

18 lentelė

Smulkiosios motorikos vertinimas, %					
Eil. Nr.	Užduotis	Vertinimas			
		Neatlieka	Sunkiai	Vidutiniškai	Gerai
1.	Suglaudus abu kumščius, atkišti į priekį rodomąjį ir mažąjį pirštus	21,4	8,9	26,8	42,9
2.	Nykštį glausti su kitų pirštų pagalvėlėmis, sudarydami žiedus (viena ranka ir abiem kartu)	10,7	21,4	35,7	32,1
3.	Žaidimas „Abiejų rankų pirštukai sveikinasi“: glausti nykštį su nykščiu, smilių su smiliumi...	16,0	37,5	28,6	17,9
4.	Segti skalbinių segtukus ant kartoninės kortelės	1,8	5,4	14,3	78,5
5.	Smėlyje piešti saulę, naudojant Šviesos stalą	0,0	35,7	37,5	26,8
6.	Žaidimas „Suvarstyk batuką“	8,9	29,8	45,1	16,2

7.	Suverti žiedus – karoliukus ant virvutės (10 vnt.)	27,1	14,7	43,5	14,7
8.	Ištiesi ranką ir užlenkti visus pirštus paeiliui	11,2	32,5	45,6	10,7
9.	Žaidimas „Paukščiai lesa“. Trimis pirštais nuo stalo surinkti pupas (10 vnt.) ir sudėti į dėžutę	12,7	37,1	33,7	16,5
10.	Užmauti žiedus ant stovelio	0,0	0,0	5,4	94,6

18 lentelėje pateikti tyrimo duomenys atskleidė, kad daugumai vaikų, atliekant smulkiosios motorikos užduotis, geriausiai sekėsi *užmauti žiedus ant stovelio* ir *segti skalbinių segtukus ant kartoninės kortelės*. Beveik pusė tyrime dalyvavusių vaikų vidutiniškai atliko šias užduotis: *ištiesė ranką ir užlenkė visus pirštus paeiliui bei žaidimą „Suvarstyk batuką“*. Suvarstant batą, vaikams sunkiai sekėsi ištraukti batų raištelį. Beveik ketvirtadaliui vaikų sunkiai sekėsi *glausti nykštį su nykščiu, smilių su smiliumi...* bei *trimis pirštais nuo stalo surinkti 10 pupų ir sudėti į dėžutę*. Buvo vaikų, kurie visiškai neatliko smulkiosios motorikos užduočių. Tyrimo metu vaikams reikėjo suverti žiedus – karoliukus ant virvutės (10 vnt.), šios užduoties neatliko beveik trečdalis vaikų. Užduoties *suglaudus abu kumščius atkišti į priekį rodomąją ir mažąją pirštus* neatliko beveik penktadalis vaikų.

Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus galima teigti, kad daugumos vaikų smulkioji motorika nėra pakankamai išlavėjusi, todėl ir dauguma užduočių vaikams atlikti sekėsi sunkiai. Daliai vaikų užduotims atlikti reikėjo pagalbos. Tyrimo metu nustatyta, kad 4 vaikai septynias smulkiosios motorikos užduotis atliko gerai, o tris užduotis – vidutiniškai, todėl galima teigti, kad šių vaikų smulkioji motorika yra išlavėjusi. Smulkiosios motorikos išlavėjimas yra vienas iš požymių, patvirtinančių foneminę akustinę dislaliją.

Tyrimo metu nustatyta, kad daugumai vaikų neišlavėjusi smulkioji motorika, tai galima manyti, kad vaikams būdinga foneminė artikuliacinė dislalija. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog šie smulkiosios motorikos sutrikimai pasireiškia kartu su netaisyklingu garsų tarimu. Esant foneminei akustinei dislalijai, smulki motorika būna pilnavertė ir garsų tarimas taisyklingesnis.

2.3.2.2. Burnos judesių (praksijos) įvertinimas

Burnos judesių (praksijos) įvertinimu siekiama nustatyti vaikų artikuliacijos organų veiklą. Atliekant burnos judesių (praksijos) įvertinimą, vaikams pateikta vienuolika užduočių, kurios vertintos taip: 0 – neatlieka, 1 – sunkiai, 2 – vidutiniškai, 3 – gerai. Tyrimo duomenys pateikiami 19 lentelėje.

Burnos judesių (praksijos) įvertinimas

Oralinės apraksijos įvertinimas	Vertinimas			
	Neatlieka	Sunkiai	Vidutiniškai	Gera
Suraukti lūpas (dūda)	26,9	23,6	26,9	22,6
Pakaitomis padaryti dūdą ir šypseną	9,8	12,4	42,3	35,5
Greitai sukinėti liežuvį į šalis	6,5	19,2	52,6	21,7
Išpūsti žandus	8,9	11,2	31,2	48,7
Liežuviu pasiekti viršutinę lūpą	9,2	14,4	24,1	52,3
Pliaukšėti liežuviu	32,1	24,5	23,6	19,8
Nusišypsoti pagal paliepimą	5,9	11,3	29,7	53,1
Greitai iškišti ir įtraukti liežuvį	7,8	18,2	49,4	24,6
Aplaižyti lūpas	6,2	19,7	51,1	23,0
Liežuviu pasiekti smakrą	10,2	22,3	50,3	17,2
Parodyti, kaip užpūsti žvakę	2,2	11,3	18,1	68,4

Atliekant burnos judesių (praksijos) įvertinimą išaiškėjo, kad ikimokyklinio amžiaus daugumai vaikų geriausiai sekėsi *parodyti, kaip užpūsti žvakę*. Daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių vaikų gerai atliko užduotį, kurios metu reikėjo *nusišypsoti pagal paliepimą*. Dauguma tyrime dalyvavusių vaikų burnos judesių (praksijos) užduotis atliko vidutiniškai: *greitai sukinėjo liežuvį į šalis, aplaižė lūpas ir liežuviu pasiekė smakrą*, todėl galima teigti, jog vaikų liežuvis dar yra neišlavėjęs, o liežuvio judrumas labai svarbus kalbai. Tyrimo metu nustatyta, kad sunkiausiai vaikams sekėsi *pliaukšėti liežuviu*, todėl galima daryti prielaidą, jog netinkama liežuvio padėtis burnoje turi įtakos netaisyklingai kalbos garsų artikuliacijai.

Atlikus tyrimą, paaiškėjo, kad vaikams, kuriems nustatyta foneminė akustinė dislalija, lūpų judesiai buvo pakankamai išlavėję. Nustatyta, jog vaikų liežuvis netiksliai atlieka nurodytus judesius, todėl galima teigti, kad netinkama liežuvio padėtis burnoje turi įtakos netaisyklingai kalbos garsų artikuliacijai.

Apibendrinant galima teigti, kad daugumai vaikų nustatyta foneminė artikuliacinė dislalija. Esant šiai dislalijos rūšiai, pasireiškia smulkiosios motorikos neišlavėjimas, o smulkiosios motorikos neišlavėjimą patvirtina burnos praksijos neišlavėjimas.

2.3.2.3. Garsų tarimo vertinimas

Garsų tarimo patikrinimas suskirstytas į trijų grupių užduotis: garsų tarimas žodžiuose (tariant paskui tiriantįjį), sudėtingos sandaros žodžių ištartinimas (paskui tiriantįjį) ir skiemenų tarimas. Visos užduotys vertintos taip: taria taisyklingai, taria netaisyklingai.

Atliekant garsų tarimo žodžiuose (tariant paskui tiriantįjį) vertinimą, norima išsiaiškinti, kokias garsų tarimo klaidas daro ikimokyklinio amžiaus vaikai. Gauti tyrimo rezultatai buvo skirtingi. Vienus garsus vaikai taria lengvai ir taisyklingai, kitus – sunkiai ir netaisyklingai. Tačiau analizuojant tyrimo duomenis buvo nustatyta, jog daugiausiai sunkumų vaikai patyrė tardami šiuos garsus: s-s': asilas, saulė, kastuvas; š-š': šakutė, laiškas, kiaušinis; z-z': zebra, gvazdikai, kukurūzas, ž-ž': žvaigždė, žiedas, kankorėžis; c-c': cukrinė, narcizas, motociklas; č': česnakas, pačiūžos, čiaupas; dz': Dzidorius, dzinguliukai; dž': ėdžios, gaidžiai, beždžionė ir r-r': ropė, riešutai, šarka; ch: chalitas, šachmatai; h-h': hamakas, herbas. Dauguma tyrime dalyvavusių ikimokyklinio amžiaus vaikų šiuos garsus ištare netaisyklingai.

Sudėtingos struktūros žodžių tarimas paskui tiriantįjį. Atlikdami šią užduotį, vaikai turėjo pakartoti penkis sudėtingos sandaros žodžius. Tyrimo duomenys pateikiami 20 lentelėje.

20 lentelė

Sudėtingos sandaros žodžių ištartinimas, %			
Vaiko gebėjimas atlikti užduotį		Vertinimas	
GARSŲ TARIMAS		Ištaria taisyklingai	Ištaria netaisyklingai
Sudėtingos struktūros žodžių ištartinimas paskui tiriantįjį	Sportbatis	42,6	57,4
	Rankšluostis	35,9	64,1
	Troleibusas	80,4	19,6
	Karkvabalis	16,6	83,4
	Šikšnosparnis	24,4	75,6

Apibendrinus gautus vertinimo rezultatus, matyti, kad ikimokyklinio amžiaus vaikams sunkiai sekėsi ištarti sudėtingos sandaros žodžius. Dauguma tyrime dalyvavusių vaikų taisyklingai ištare žodį troleibusas. Sunkiausiai vaikams sekėsi ištarti žodžius karkvabalis (vaikai ištare: karbalis, karvabis, kavabalis) ir šikšnosparnis (vaikai ištare: sisoparnis, šinosparnis, siparnis), t.y. blogai tarė žodžius su priebalsių samplaikomis, neišlaikydami skiemeninės žodžio struktūros.

Vertinant gebėjimą tarti skiemenis, vaikai turėjo pakartoti juos paskui tiriantįjį. Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad dauguma vaikų skiemenis pakartojo

teisingai. Tačiau dažniausiai suklysdavo kartodami šiuos skiemenis (reikėjo pakartoti – ištare): ra – la; še – se; za – ža; ca – sa; čiu – šiu; džio – žio; dzie – cie; piu – ju.

Iš gautų tyrimo duomenų matyti, kad tarties vertinimo metu dauguma vaikų painiojo panašios artikuliacijos garsus, vietoj dviejų skirtingų garsų tarė vieną. Tai rodo girdimojo suvokimo nepakankamumą. Atsižvelgiant į tai, kad su vaikais logopedai dirba daugiau nei pusę metų, rezultatas yra menkas. Galime daryti prielaidą, kad sudėtinga ugdyti girdimąjį suvokimą. Patartina, kad logopedai daugiau laiko ir įvairių užduočių skirtų girdimajam suvokimui ugdyti.

Tyrimu atskleista, kad foneminės artikuliacinės dislalijos atveju, vaikai geriau taria garsus skiemenyse, o netaisyklingai tuos pačius garsus taria sudėtingos struktūros žodžiuose, o kartais ir paprastos struktūros žodžiuose. Foneminės akustinės dislalijos atveju, tiek skiemenyse, tiek žodžiuose garsus taria pakankamai gerai, tik problemos iškyla juos diferencijuojant klausa.

2.3.2.4. Girdimojo suvokimo vertinimas

Girdimajam suvokimui vertinti parengtos 5 užduotys. Tyrimo duomenys pateikiami 21 lentelėje.

21 lentelė

Girdimojo suvokimo vertinimas, %			
Eil. Nr.	Užduotis	Vaiko gebėjimas atlikti užduotį	
		Nustato teisingai	Nustato neteisingai
1.	Nustatyti, ar yra garsas Š garsų eilėje: a, š, l, t, d, š, k, g, š, m	56,7	43,3
2.	Nustatyti, ar yra garsas Š skiemenyse: du, ke, aš, lo, ma, šė, pi, an, šu, al	53,4	46,6
3.	Nustatyti, ar yra garsas Š žodžiuose: pinti, ašara, ranka, neša, mēto, lipa, raštai, krato, šluota	42,9	57,1
4.	Pasakyti pirmą žodžio garsą: saulė, pupa, muilas, varna, akis	63,4	39,6

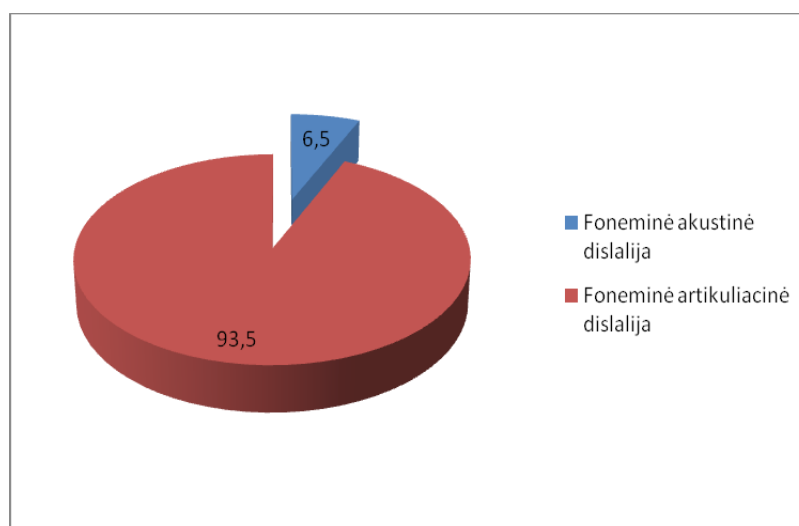
Iš gautų tyrimo rezultatų matyti, kad beveik pusė vaikų teisingai nustatė garsą Š garsų eilėje ir skiemenyse. Daugiau nei pusė vaikų neišgirdo garso Š žodžiuose. Tačiau dauguma vaikų teisingai nustatė pirmą žodžio garsą, tai gali reikšti, kad šią užduotį dažnai skiria logopedai pratybų metu.

Atliekant penktą užduotį, reikėjo skirti paronimus: pvz., galva – kalva, batas – padas ir t.t. Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus, galima daryti išvadą, jog tie vaikai, kurie gebėjo skirti žodžius, panašius garsų sudėtimi, tai jie ir pakartojo teisingai, o tie vaikai, kurie neskyrė jų, kartojo neteisingai.

Išanalizavus girdimojo suvokimo vertinimo rezultatus, galima teigti, kad daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių ikimokyklinio amžiaus vaikų užduotis atliko teisingai. Tam įtakos neabejotinai turėjo logopedinių pratybų lankymas. Atsižvelgiant į tai, kad vaikai logopedines pratybas lanko ne vienerius metus, rezultatai yra menkoki. Derėtų atlikti tyrimą, padedantį išsiaiškinti, kokie veiksniai lemia tokius rezultatus.

Atlikus tyrimą, galima teigti, kad foneminės artikuliacinės dislalijos atveju vaikai geriau atliko visas užduotis, skirtas girdimajam suvokimui vertinti. Anot Garšvienės (1993), esant foneminei artikuliacinei dislalijai, foneminė klausia dažniausiai būna pilnavertė. Akustinės dislalijos atveju vaikai užduotis, skirtas foneminei klausai įvertinti, atliko blogai.

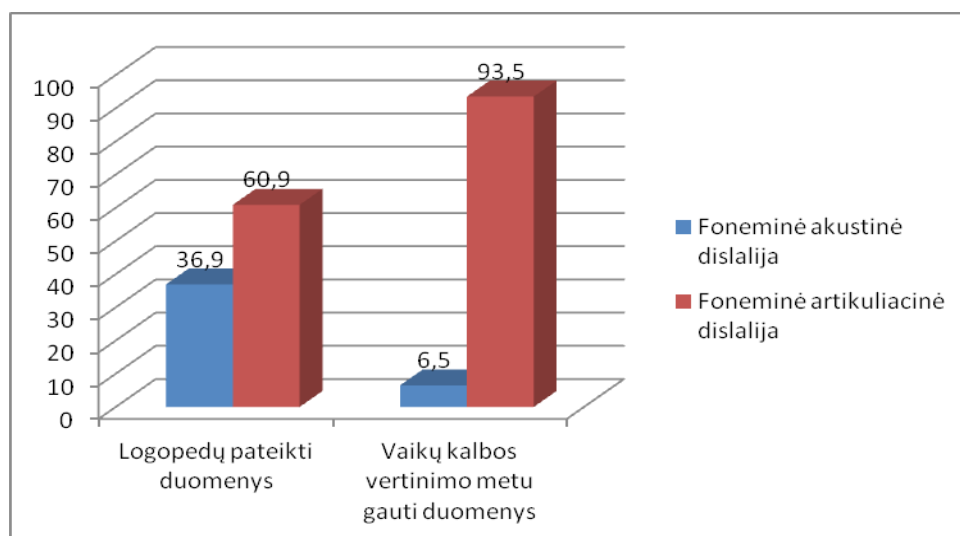
Individualus vaiko vertinimo tyrimas parodė, kad daugumai vaikų būdinga foneminė artikuliacinė dislalija. Gauti tyrimo duomenys pateikiami 14 paveiksle.

14 pav. Vyraujanti dislalijų rūšis, atlikus individualų vaikų vertinimą keturiose Kauno miesto ikimokyklinio ugdymo įstaigose, %

Apibendrinus 14 paveiksle pateiktus tyrimo duomenis, matyti, kad daugumai tyrime dalyvavusiems ikimokyklinio amžiaus vaikams buvo nustatyta foneminė artikuliacinė dislalija. Ir tik beveik dešimtadaliui vaikų buvo nustatyta foneminė akustinė dislalija.

Atlikus logopedų apklausą ir vaikų kalbos vertinimą, nustatyta, jog Kauno miesto ikimokyklinėse ugdymo įstaigose vyrauja foneminė artikuliacinė dislalija. 15 paveiksle pateikiami lyginamieji logopedų ir vaikų vertinimo metu gauti tyrimo duomenys.

15 pav. Lyginamieji logopedų ir vaikų kalbos vertinimo metu gauti tyrimo duomenys, %

Palyginus tyrimų metu gautus atsakymus, buvo nustatyta, kad logopedų pateikti duomenys skyrėsi nuo individualaus vaikų vertinimo metu gautų duomenų. Anketinės apklausos metu logopedai teigė, kad daugiau nei trečdaliui ikimokyklinio amžiaus vaikų yra nustatyta foneminė akustinė dislalija, tačiau, atlikus vaikų kalbos vertinimą, ši vaikų dalis sudarė mažiau nei dešimtadalį. Atlikus individualų vaikų vertinimą, daugumai vaikų buvo nustatyta foneminė artikuliacinė dislalija, tačiau anketinės apklausos metu logopedai įvardijo mažesnę skaičių šių vaikų.

Apibendrinant galima išskirti tokius pagrindinius foneminės akustinės ir foneminės artikuliacinės dislalijos požymius, kurie pateikiami 22 lentelėje.

22 lentelė

Foneminės akustinės ir foneminės artikuliacinės dislalijų požymiai

Foneminė akustinė dislalija	Foneminė artikuliacinė dislalija
Girdimojo suvokimo sutrikimas pirminio pobūdžio	Girdimojo suvokimo sutrikimas antrinio pobūdžio
Smulkioji motorika išlavėjusi	Smulkioji motorika neišlavėjusi
Burnos praksija išlavėjusi	Burnos praksija neišlavėjusi (apraksija)
Garsų akustinių požymių neskyrimas: skardieji-duslieji priebalsiai, ilgieji –trumpieji balsiai, trumpumas – ilgumas (ė–ie, o–uo)	Garsų artikuliacinių požymių neskyrimas
Akustiškai panašių garsų painiojimas: s-š, r-l, k-t, k-g	Garsų keitimas į lengvesnius garsus arba panašaus tarimo garsų painiojimas: r-l, k-t, č-š, l-l'
Garsų tarimo kartojimas tikslesnis	Garsų tarimas skiemenyse taisyklingesnis, nei žodžiuose
	Vaikas ieško tinkamos garso tarimui artikuliacijos padėties

Aptariant 22 lentelėje išskirtus foneminės akustinės ir foneminės artikuliacinės dislalijų požymius, matyti, kad foneminei akustinei dislalijai būdingi šie požymiai: girdimojo suvokimo bei garsų tarimo sutrikimai, tačiau smulkioji motorika ir burnos praksija išlavėjusios, todėl galima teigti, jog foneminės akustinės dislalijos atveju ikimokyklinio amžiaus vaikai patiria sunkumų garsus diferencijuojant klausa.

Foneminei artikuliacinei dislalijai būdingi šie požymiai: smulkiosios motorikos ir burnos praksijos neišlavėjimas, taip pat girdimojo suvokimo sutrikimas (kaip antrinis ir nežymus).

Išvados

1. Literatūros analizė leido atskleisti fonologinių sutrikimų esmę, jų išraišką, bei įvertinimo ir skyrimo būdus. Fonologiniai kalbos sutrikimai – tai garsų tarimo trūkumai atsirandantys dėl akustinių ir artikuliacinių vaizdinių nepakankamumo. Pagrindinis logopedinių pratybų tikslas, esant fonologiniams sutrikimams, yra – išugdyti taisyklingus garsų vartojimo įgūdžius kalboje.
2. Logopedų apklausos rezultatai parodė, kad dauguma jų dirba su vaikais, turinčiais fonologinių sutrikimų, ir, atpažindami dislalijas, taiko panašias užduotis smulkiajai motorikai, burnos praksiškai, tarčiai, girdimajam suvokimui vertinti.
3. Ikimokyklinėse ugdymo įstaigose vyrauja foneminė artikuliacinė dislalija. Daliai vaikų, anot logopedų, konstatuota foneminė akustinė dislalija. Beveik visi logopedai nurodė, kad esant foneminei artikuliacinei dislalijai pagrindinis požymis yra smulkios motorikos ir burnos judesių (praksijos) sutrikimas. Esant foneminei akustinei dislalijai, vyrauja girdimojo suvokimo sutrikimas.
4. Individualus vaikų foneminės klausos ir garsų tarimo vertinimas nepatvirtino logopedų pateiktų duomenų. Išaiškėjo, kad daugumai tirtų vaikų būdinga foneminė artikuliacinė dislalija ir tik labai mažai daliai vaikų nustatyta foneminė akustinė dislalija.
5. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog daugumai vaikų sutrikusi smulkioji motorika ir burnos praksija, įrodanti foneminės artikuliacinės dislalijos vyravimą.

Literatūra

1. Ališauskas, A. (2007). *Vaiko psichopedagoginis vertinimas: pokyčių perspektyva*. Mokomoji knyga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
2. Ališauskas, A., Ališauskienė, S., Gerulaitis, D., Melienė, R., Miltenienė, L., Šapelytė, O. (2009). Specialiosios pedagoginės pagalbos poreikis ir tenkinimo lygis ugdymo proceso dalyvių vertinimu. *Specialusis ugdymas*, 1(20), 119-143.
3. Ambrukaitis, J. (2014). *Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, kalbinis ugdymas I ir II klasėje*. Šiauliai: Liucilijus
4. *Amerikos kalbėjimo, kalbos ir klausos asociacija* (2014).
<http://www.asha.org/PRPSpecificTopic.aspx?folderid=8589935338§ion=Resources>(žiūrėta 2015-04-15).
5. Balčiūnienė, I., Kalninytė, A. (2013). Priešmokyklinio amžiaus vaikų rišliojo pasakojimo ypatybės. *Kalbos kultūra*, 86, 212-236.
6. Bankauskienė, N., Jegelevičienė, S. (2006). Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir komunikacijos sutrikimų, socialinė adaptacija: ekspertinis vertinimas. *Specialusis ugdymas*, 1(14), 145-157.
7. Baracevičienė, V. (2006). *Nežymi dizartrija*. Šiauliai: Liucilijus.
8. Bohme, G. (1997). *Sprach –, Sprech –, Stimm – und Schluckstorungen*. Stuttgart: Jena Lubeck Ulm.
9. Braun, O. (1999). *Sprachstörungen bei Jugendlichen*. Stuttgart: Kohlhammer Pädagogik.
10. Budrys, V. (Sud). (2009). *Klinikinė neurologija*. Vilnius: UAB „Vaistų žinios“.
11. Daugirdienė, I. (2007). *Mokyklimės bendrauti: knyga apie kai kuriuos kalbos raidos sutrikimus ir alternatyvią komunikaciją specialistams, dirbantiems su sutrikusios raidos vaikais, ir tų vaikų tėveliams*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
12. Garšvienė, A. Ivoškuvienė, R. (1993). *Logopedija*. Kaunas: Šviesa.
13. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (2003). Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų. J. Ambrulaitis (red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai* (p. 295-310). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
14. Garšvienė, A. (2007). *Augmentinė ir alternatyvioji komunikacija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
15. Garšvienė, A., Juškienė, G. (2008). Priešmokyklinio amžiaus vaikų tarimo ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2(18), 78-84.
16. Garšvienė, A., Strelkovienė, N. (2008). Vidutinės dizartrijos simptomatikos įvertinimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4(20), 116-122.

17. Gaulienė, v., Giedrienė, R., Grikainienė, L. (2000). Kalbos tyrimo metodinė priemonė. Žuvėdra.
18. Gillon, G. T. (2004). *Phonological Awareness*. London: The Guilford press.
19. Gudonis, V. (1996). *Vaikų vystymosi sutrikimų priežastys*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
20. Howell, J., Dean, E. (1994). *Treating Phonological disorders in children: Metaphon – theory to practice*. London: Whurr publishers Ltd.
21. Ivoškuvienė, R., Garšvienė, A., Petruševičius, J. Rimdeikienė S. (2000). Aiškinamasis anglų – lietuvių kalbų specialiojo ugdymo terminų žodynas. Logopedija. *Specialusis ugdymas*, 3, 131-139.
22. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Stošiuvienė, K. (2002). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų neišplėtotos kalbos ugdymas*. Šiauliai: Lucilijus.
23. Ivoškuvienė, R., Makauskienė, V. (2009). Multidimensinis požiūris į mikčiojimą. Teoriniai ir praktiniai aspektai. *Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas*, 13(2), 108-112.
24. Ivoškuvienė, R. (2014). Logopedijos užrašai. Šiauliai.
25. Juodaitytė, A. (2003). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas.
26. Juodraitienė, B. (2009). *Kada kalbos ir kalbėjimo problemų turinčiam vaikui reikia specialisto pagalbos*.
[http://www.siauliai.sav.lt/go.php/lit/PPT_specialistai_pataria/367/6/176?](http://www.siauliai.sav.lt/go.php/lit/PPT_specialistai_pataria/367/6/176?PHPSESSID=8fedf7c4a138fd388cef5c6d4a9c29ab)
PHPSESSID=8fedf7c4a138fd388cef5c6d4a9c29ab (žiūrėta 2015-01-13).
27. Juškuvienė, R., Luneckienė, A., Palačionienė, L., Petrilionienė, B. ir kt. (2008). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir elgesio sutrikimų, ugdymas*. Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo pedagogams ir tėvams. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
28. Kaffemanienė, I., Reseckienė, L. (2008). Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir komunikacijos sutrikimų, individualizuoto motorikos ir kalbinių gebėjimų ugdymo ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2(18), 140-148.
29. Kaffemanas, R. (1998). *Suvokimo psichologijos pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
30. Kamandulytė, L. (2006). Vaikiškosios kalbos ypatybės. *Kalbos kultūra*, 79, 264-273.
31. Kavaliauskienė, D. (2011). *Kaip vaikai mokosi kalbėti?*
[http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/bendri-straipsniai/kaip-vaikai-mokosi-kalbėti-](http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/bendri-straipsniai/kaip-vaikai-mokosi-kalbėti-4/10988)
4/10988 (žiūrėta 2015-04-29).
32. Kotvickaja, J. (2014). *Vaiko kalbos raida ir jos trukdžiai*.

<http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/dalijames-patirtimi/vaiko-kalbos-raida-ir-jos-trukdziai/16277> (žiūrėta 2015-01-20).

33. Krivickaitė, E., Dabašinskienė, I. (2013). Lietuvių kalbos fonologijos įsisavinimas: netikrų žodžių kartojimo eksperimentinis tyrimas. *Kalbos kultūra*, 86, 237-255.

34. Kudinovienė, J. (2008). *Meno edukologinių tyrimų metodologijos pradmenys*. Vilnius: VPU leidykla.

35. Kurz, U. (2010). *Dyslalie. Institut für Sprachtherapie*.
<http://bessersprechen.de/dyslalie.htm> (žiūrėta 2015-01-10).

36. LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimas“ (2011). *Valstybės žinios*, Nr. 38-1804.

37. Makauskienė, V. (2009). *Kaip kalba jūsų vaikas?*
<http://www.logopedas.lt/ltu/moduliai/naujienos/skaityti/kaip.kalba.jusu.vaikas/> (žiūrėta 2015-01-09).

38. Palačionienė, L. (2003). *Kalbos sutrikimų turintis vaikas. Mano vaikai: priešmokyklinio vaiko ugdymas*. Kaunas: Šviesa.

39. Peikauskienė, J. (2012). *Smulkiosios motorikos įtaka vaiko brandumui*.
<http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/specialistams/-smulkiosios-motorikos-itaka-vaiko-brandumui/13087> (žiūrėta 2015-01-20).

40. Пожиленко, Е. А. (2004). *Артикуляционная гимнастика*. Санкт – Петербург: Каро.

41. Ruškys, A., Kiliuvienė, D. (2002). Vaiko kalbinės sambrandos tyrimas. *Pedagogika*, 57, 68-72.

42. Rvachew, S. (2010). *Language development and literacy. How important is it?*
<http://www.child-encyclopedia.com/en-ca/language-development-literacy/how-important-is-it.html> (žiūrėta 2015-02-05).

43. Sipavičienė, S. Klizienė, I. Matulaitytė, M. Astrauskienė, A. (2013). Kineziterapijos programos poveikis priešmokyklinio amžiaus vaikų laikysenai ir smulkiajai motorikai. *Visuomenės sveikata*, 1(60), 115-120.

44. Statistikos departamentas. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1440> (žiūrėta 2015-03-15).

45. Stoel – Gammon, C. (2011). Relationships between lexical and phonological development in young children. *Journal of Child Language*, 38, 1-34.

46. Shriberg, L. D. (1997). *Developmental phonological disorders*. In B. W. Hodson & M. L. Edwards (Eds.). *Perspectives in Applied Phonology* (pp. 105-131). Gaithersburg MD: Aspen Publishers, Inc.
47. Špokienė, R. (2015). *Dislalija*.
http://www.ppt.utenal.m.lt/images/2015_dokumentai/2015_lankstinukai/logo/lankstinukas_dislalija.pdf (žiūrėta 2015-01-25).
48. *Tarptautinių žodžių žodynas*. (1985). Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
49. *Tarptautinių žodžių žodynas*. (2005). Vilnius: Alma littera.
50. *Tarptautinė statistinė ligų ir sveikatos problemų klasifikacija*.
<http://ebook.vlk.lt/e.vadovas/index.jsp> (žiūrėta 2015-03-10).
51. *The American Speech – Language – Hearing Association*. <http://www.asha.org/> (žiūrėta 2015-03-10).
52. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
53. Trister, D., Colker, L., Heroman, C. (2008). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas*. Vilnius: Presvika.
54. Unčiūrys, J. (2001). Sutrikusios kalbos pirmaklasių rašymo ypatybės. *Pedagogika*, 55, 119-122.
55. Vaitkevičiūtė, V. (2007). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
56. Valackienė, A. (2005). *Sociologinis tyrimas*. Kaunas: Technologija.
57. Vilkienė, S., Novogrodskienė, E., Verpečinskienė, V. (2014). *Garsų tarimo mokymas*. Klaipėda: Eglė.
58. Волкова, Л. С. (2007). *Логопедия*. Москва: Владос.
59. Žičkuvienė, E. (2010). *4-5 amžiaus vaikų kalbos ypatumai*.
<http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CCwQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.rasyte.kaunas.lm.lt%2Fstraipsniai.doc&ei=CcPIVJzaGMPLaM2BgpAM&usg=AFQjCNG3uutod9dIPXB65WqcePp7FAr8IQ> (žiūrėta 2015-01-15).
60. Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai.

PRIEDAI

GERBIAMA LOGOPEDE,

Tyrimo tikslas – atlikti foneminės akustinės ir artikuliacinės dislalijos paplitimo ikimokykliniame amžiuje analizę.

Anketoje pateikti įvairūs teiginiai ar klausimai, skirti sužinoti Jūsų nuomonę apie šiuos sutrikimus. Anketa yra ANONIMINĖ, nereikia nurodyti vardo ir pavardės.

Prašome atsakyti į VISUS, anketoje pateiktus, klausimus.
DĖKOJAME UŽ BENDRADARBIAVIMĄ IR LINKIME SĖKMĖS!

Išsakykite savo nuomonę apie žemiau pateiktus teiginius.
Jeigu reikia, įrašykite savo atsakymą.

KELETAS KLAUSIMŲ APIE JUS

Jums tinkantį atsakymą žymėkite taip: ☒ Kur reikia, įrašykite savo atsakymą.

1. Jūsų lytis? ☐ Moteris ☐ Vyras		2. Jūsų kvalifikacinė kategorija: ☐ Logopedė ☐ Vyr. logopedė ☐ Logopedė metodininkė ☐ Logopedė ekspertė ☐ kita.....
3. Jūsų amžius? Įrašykitemetai		4. Jūsų darbo stažas.....metai

5. Įstaiga, kurioje dirbate:

Lopšelis – dažėlis	Darželis – mokykla	Logopedinis lopšelis – darželis
☐	☐	☐
Kita (atsakymą įrašykite).....		

6. Ar įstaigoje, kurioje dirbate yra vaikų, turinčių fonologinių sutrikimų?

Taip	Ne
☐	☐
Kita (atsakymą įrašykite).....	

7. Jeigu pasirinkote taip, tai kiek vaikų turi fonologinių sutrikimų? (atsakymą įrašykite)

Foneminę akustinę dislaliją	Foneminę artikuliacinę dislaliją
Vaikų skaičius.....	Vaikų skaičius.....
Kita (atsakymą įrašykite).....	

8. Kas nustatė fonologinius sutrikimus?

Ugdymo įstaigos logopedas	PPT
☐	☐
Kita (atsakymą įrašykite).....	

9. Kokia, jūsų nuomone, yra vyraujanti dislalijos rūšis jūsų įstaigoje:

Foneminė akustinė dislalija	Foneminė artikuliacinė dislalija
☐	☐
Kita (atsakymą įrašykite).....	

10. Kuris sutrikimas vyrauja esant foneminei akustinei dislalijai:

Smulkiosios motorikos judesių netikslumas	Neišlavėjęs girdimasis suvokimas
☐	☐
Kita (atsakymą įrašykite).....	

11. Kuris sutrikimas vyrauja esant foneminei artikuliacinei dislalijai:

Smulkiosios motorikos judesių netikslumas	Neišlavėjęs girdimasis suvokimas
☐	☐
Kita (atsakymą įrašykite).....	

12. Su kokiais sunkumais susiduriate nustatant dislalijas?

Sunku nustatyti girdimojo suvokimo lygį	Sunku nustatyti pirštų judesių tikslumą	Sunku nustatyti burnos judesių tikslumą	Sunku nustatyti tariamų garsų netaisyklingumą
☐	☐	☐	☐
Kita (atsakymą įrašykite).....			

13. Kokias užduotis skiriate smulkiajai motorikai įvertinti?

Teiginiai	Atsakymai		
	Taip	Ne	Nežinau
Sulenkti abiejų rankų pirštus į kumščius ir atkišti į priekį rodomąją ir mažąją pirštus	☐	☐	☐
Nykštį glausti su kitų pirštų pagalvėlėmis, sudarant žiedus (viena ranka ir abiem rankomis kartu)	☐	☐	☐
Žaidimas „Abiejų rankų pirštukai sveikinasi“: glausti nykštį su nykščiu, smilių su smiliumi	☐	☐	☐
Segti skalbinių segtukus ant kartoninės kortelės	☐	☐	☐
Smėlyje piešti saulę, naudojant Šviesos stalą	☐	☐	☐
Žaidimas „Suvarstyti batuką“	☐	☐	☐
Suverti žiedus – karoliukus ant virvutės	☐	☐	☐
Ištiesti ranką ir užlenkti visus pirštus paeiliui	☐	☐	☐
Žaidimas „Paukščiai lesa“. Trimis pirštais nuo stalo surinkti pupas ir sudėti į dėžutę	☐	☐	☐
Užmauti žiedus ant stovelio	☐	☐	☐
Kita (atsakymą įrašykite).....			

14. Kokiais būdais vertinate tartį?

Teiginiai	Atsakymai		
	Taip	Ne	Nežinau
Kartoti nurodytus garsus	☐	☐	☐
Kartoti skiemenis	☐	☐	☐
Kartoti žodžius	☐	☐	☐
Kartoti sudėtingos struktūros žodžius	☐	☐	☐
Kartoti sakinį	☐	☐	☐

Sugalvoti sakinį su žodžiu, kuriame yra nurodytas garsas	☐	☐	☐
Sugalvoti sakinį pagal siužetinį paveikslėlį	☐	☐	☐
Kita (atsakymą įrašykite).....			

15. Kokias užduotis skiriate girdimajam suvokimui vertinti?

Teiginiai	Atsakymai		
	Taip	Ne	Nežinau
Išgirsti, ar yra nurodytas garsas garsų eilėje	☐	☐	☐
Išgirsti, ar yra nurodytas garsas skiemenyse	☐	☐	☐
Išgirsti, ar yra nurodytas garsas žodžiuose	☐	☐	☐
Pasakyti pirmą/paskutinį garsą žodyje	☐	☐	☐
Išskirti paronimus (žodžius, panašius garsų sudėtimi)	☐	☐	☐
Kita (atsakymą įrašykite).....			

16. Kokias užduotis skiriate burnos judesiams (praksijai) įvertinti?

Teiginiai	Atsakymai		
	Taip	Ne	Nežinau
Suraukti lūpas (dūda)	☐	☐	☐
Pakaitomis padaryti dūdą ir šypseną	☐	☐	☐
Išpūsti žandus	☐	☐	☐
Liežuviu pasiekti viršutinę lūpą	☐	☐	☐
Pliaukšėti liežuviu	☐	☐	☐
Aplaižyti lūpas	☐	☐	☐
Greitai sukinėti liežuvį į šalis	☐	☐	☐
Liežuvio galiuku išpūsti žandą	☐	☐	☐
Parodyti, kaip užpūsti žvakę	☐	☐	☐
Kita (atsakymą įrašykite).....			

17. Kokias papildomas užduotis skiriate vaikams vertinant dislaliją?.....
.....
.....

18. Gal žinote priežastis, kas lėmė vaikų dislaliją atsiradimą?

Teiginiai	Atsakymai		
	Taip	Ne	Nežinau
Kalbėjimo padargų trūkumai	☐	☐	☐
Adenoidai, polipai	☐	☐	☐
Nepakankamas bendras vaiko fizinis išsivystymas	☐	☐	☐
Kūdikystėje ar ankstyvoje vaikystėje persirgtos sunkios ligos	☐	☐	☐
Nepakankamai išlavėjęs girdimasis suvokimas	☐	☐	☐
Netinkama kalbinė aplinka	☐	☐	☐
Paveldėjimas	☐	☐	☐
Socialinės – psichologinės priežastys	☐	☐	☐
Kita (atsakymą įrašykite).....			

Dėkojame už dalyvavimą ir linkime sėkmės!

2 priedas

VAIKO KALBOS VERTINIMAS

Vaiko lytis: ☐ mergaitė
☐ berniukas

Vaiko amžius.....metai

Kiek metų vaikas lanko ikimokyklinę įstaigą?metus.

Fonologinis sutrikimas:

- ☐ Foneminė artikuliacinė dislalija
☐ Foneminė akustinė dislalija

1. SMULKIOSIOS MOTORIKOS VERTINIMAS

Užduoties atlikimo vertinimas: 0 – neatlieka, 1 – sunkiai, 2 – vidutiniškai, 3 – gerai

Eil. Nr.	Užduotis	Vertinimas	Pastabos
1.	Sulenkti abiejų rankų pirštus į kumščius ir atkišti į priekį rodomąjį ir mažąjį pirštus		
2.	Nykštį glausti su kitų pirštų pagalvėlėmis, sudarydami žiedus (viena ranka ir abiem kartu)		
3.	Žaidimas „Abiejų rankų pirštukai sveikinasi“: glausti nykštį su nykščiu, smilių su smiliumi		
4.	Segti skalbinių segtukus ant kartoninės kortelės		
5.	Smėlyje piešti saulę, naudojant Šviesos stalą		
6.	Žaidimas „Suvarstyti batuką“		
7.	Suverti žiedus – karoliukus ant virvutės (10 vnt.)		
8.	Ištiesti ranką ir užlenkti visus pirštus paeiliui		
9.	Žaidimas „Paukščiai lesa“. Trimis pirštais nuo stalo surinkti pupas (10 vnt.) ir sudėti į dėžutę		
10.	Užmauti žiedus ant stovelio		

2. BURNOS JUDESIŲ (praksijos) ĮVERTINIMAS

Užduoties atlikimo vertinimas: 0 – neatlieka, 1 – sunkiai, 2 – vidutiniškai, 3 – gerai

Oralinės apraksijos įvertinimas	Vertinimas	Pastabos
Suraukti lūpas (dūda)		
Pakaitomis padaryti dūdą ir šypseną		

Išpūsti skruostus		
Liežuviu pasiekti viršutinę lūpą		
Pliaukšėti liežuviu		
Aplaižyti lūpas		
Greitai sukinėti liežuvį į šalis		
Liežuvio galiuku pastumti skruostą		
Iškištą liežuvį lenkti link smakro		

3. TARTIES VERTINIMAS

Eil. Nr.	Užduotis	Vaiko gebėjimas atlikti užduotį	Vertinimas	
			Taria taisyklingai	Taria netaisyklingai
		TARTIS		
1.	Garsų tarimas žodžiuose	a: adata, akiniai, raketa..... o: voras, koja, loto..... i: gilės, kilimas, inkilas..... y: yla, gyvatė, blynas..... u: pupa, keptuvė, mėnulis..... ū: ūmėdė, siūlai, papūga..... e: pelėda, ledai, erelis..... ė: kėdė, skrybėlė, pelė..... au: autobusas, paukštis, šaukštas..... ai: laiškas, vaikai, raidė..... uo: ažuolas, puodas, liniuotė..... ui: muilas, smuikas, vaikui..... ie: liemenė, sviestas, driežas..... ei: peilis, kreida, paveikslas..... s, s': asilas, saulė, kastuvas..... š, š': šakutė, laiškas, kiaušinis..... z, z': zebra, gvazdikai, kukurūzas..... ž, ž': žvaigždė, žiedas, kankorėžis..... c, c': cukrinė, narcizas, motociklas..... č': česnakas, pačiūžos, čiaupas..... dz': Dzidorius, dzinguliukai..... dž': ėdžios, gaidžiai, beždžionė..... r, r': ropė, riešutai, šarka..... l, l': lelija, plunksna, tiltas..... t, t': tortas, tvora, teptukas..... d, d': dūda, diržas, balandis..... k, k' : kaukė, kibiras, arklys..... g, g': gulbė, genys, gandrai..... p, p': pasaga, pypkė, krepšys..... b, b': boružė, begemotas, briedis..... f, f': žirafa, grafinas, telefonas..... v, v': vinis, vokas, svogūnas..... m, m': musė, megztinis, smuikas..... n, n': varna, kelnės, lankas..... j: jautis, juosta, pjūklas..... ch: chalatas, šachmatai.....		

		h, h'': hamakas, herbas.....		
2.	Sudėtingos sanda-ros žodžių išta-ri-mas (paskui tiriantį-jį):	Sportbatis..... Rankšluostis..... Troleibusas..... Karkvabalis..... Šikšnosparnis		
3.	Skiemenų tarimas	lo-_____, li-_____, ra-_____, rė-_____, sa-_____, se-_____, šu-_____, še-_____, za-_____, zi-_____, žo-_____, žiū-_____, ca-_____, cė-_____, čiu-_____, dzie-_____, džio-_____, ko-_____, ke-_____, ga-_____, gie-_____, tuo-_____, ti-_____, dau-_____, de-_____, po-_____, piu-_____, bo-_____, bė-_____, fa-_____, fei-_____, vui_____, vie-_____, ji-_____, cha-_____,		

4. GIRDIMOJO SUVOKIMO VERTINIMAS

Eil. Nr.	Užduotis (suploti, išgirdus garsą Š)	Vaiko gebėjimas atlikti užduotį			
		Nustato teisingai		Nustato neteisingai	
1.	Nustatyti ar yra garsas Š garsų eilėje: a, š, l, t, d, š, k, g, š, m.....				
2.	Nustatyti ar yra garsas Š skiemenyse: du, ke, aš, lo, ma, šė, pi, an, šu, al.....				
3.	Nustatyti ar yra garsas Š žodžiuose: pinti, ašara, ranka, neša, mėtė, lipa, raštai, krato, šluota.....				
4.	Pasakyti pirmą žodžio garsą: saulė, pupa, muilas, varna, akis				
5.	Skirti žodžius, panašius garsų sudėtimi	Vaiko gebėjimas atlikti užduotį			
		Parodo	Neparodo	Pakartoja teisingai	Pakartoja neteisingai
	Galva – Kalva Batas – Padass Saga- Šaka Putą – Būda Lėlė - Gėlė				